

**Закуй,
закуй,
зязюленька,
рана...**

Грамадскае аб'яднанне “Таварыства беларускай
мовы імя Францішка Скарыны”

Дзяржаўная ўстанова “Лідскі раённы цэнтр
культуры і народнай творчасці”

*Закуй, закуй,
зязюленька, рана...*

Анталогія беларускіх народных
песняў

Сабрана Аленай Іваноўскай на Лідчыне
ў 1905 - 1912 гадах

Ліда
2021

Укладальнік: Леанід Лаўрэш

"Закуй, закуй, зязюленька, рана... Анталогія беларускіх народных песняў. Сабрана Аленай Іваноўскай на Лідчыне ў 1905 - 1912 гадах". Выдавецкі дом грамадскага аб'яднання "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны". Ліда, 2021. 108 с. На беларускай мове.

Рэдактар: Станіслаў Суднік.

Перакладчык тэкстаў Алены Іваноўскай з англійскай мовы: Мікола Бусел.

У кнігу ўвайшлі ноты і тэксты беларускіх народных песняў і танцаў, запісаных Аленай Іваноўскай у раёне Лябёдкі Лідскага павета ў 1905 - 1912 гг. і апублікаваных у Англіі ў 1914 і 1924 гг.

На вокладцы размешчаны фатаграфіі фальклорнага калектыва "Талер", прадстаўленья Дзяржаўнай установай "Лідскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці".

Па-над песеннай Лебядой

Землі, па якіх цячэ рэчка Лебяды, як і ўся Лідчына, знаходзяцца на тэрыторыі колішняга яцвяжскага племені дайнава. Дайна па-яцвяжску - песня. Таму дайнаўцаў можна назваць песенным народам. Дык і не дзіва, што на Лідчыне спяваюць: усюды, многа і прыгожа. Па закону прыроды адходзяць пакаленні, узрастаюць новыя, адходзяць і песні. Клопат захаваць, запісаць гэтыя песні з'явіся яшчэ ў пачатку 19-га стагоддзя. Не будзем тут, аднак, імкнуцца пераказаць гісторыю беларускага фальклоразнаўства. Засяродзімся на Лідчыне.

У 1992 годзе ў Польшчы выйшла кніга Земавіта Фядэцкага з маэнтка Лебяды Лідскага павета **“Цёплыя вечары ..... ды халодныя ранкі, czyli co spiewano w Fieliksowie”**, у якую ўвайшлі беларускія народныя песні, запісаныя пераважна ў вёсцы Феліксава Лідскага раёна ў 1942-43 гадах. Кірылічная частка зборніка перавыдадзена ў Лідзе ў 2017 годзе.

Доўгі час гэты зборнік лічыўся адзіным зборам лідскага песеннага фальклору, хаця вядома, што беларускія песні на Лідчыне запісваў і Уладзімір Урбановіч з в. Пудзіна тады Лідскага павета, але гэтыя запісы пакуль недаступныя.

У 2018 годзе падчас працы над дакументальнай аповесцю пра славуітую сям'ю Іваноўскіх з Лябёдка і ўсё таго ж Лідскага павета лідскі пісьменнік Леанід Лаўрэш знайшоў інфармацыю пра тое, што Алена Іваноўская, сястра беларускага нацыянальнага дзеяча Вацлава Іваноўскага, выпускніца каледжа Нью-Нам Кембрыджскага ўніверсітэта ў перыяд недзе ад 1905 да 1912 года запісала ў ваколіцах Лябёдка вялікую колькасць беларускіх

народныя песняў. Дзве падборкі песняў Алена Іваноўская разам з сябрам па Кэмбрыджы Гуі Онславам апублікавала ў лонданскім часопісе "Folklore". Яшчэ дзве публікацыі былі зроблены ў 1924 годзе з дапамогай жонкі Онслава Мюрыэл Уэлдэйл (Muriel Wheldale).

Леанід Лаўрэш знайшоў усе гэтыя публікацыі, расчытаў тэксты надрукаваных лацінкай, перапісаў іх кірыліцай і падрыхтаваў да друку. Ён жа ўпершыню напісаў біяграфію Алены Іваноўскай, якая друкуецца ў гэтай кнізе.

Вялікія англамоўныя прадмовы да публікацый пераклаў на беларускую мову актывіст ТБМ і паліглот Мікола Бусел з Гомельшчыны.

Важна было таксама паглядзець, наколькі карэлююцца зборы Іваноўскай і Фядэцкага, зробленыя ў адным павеце на берагах адной і той жа рэчкі Лебяды, але на адлегласці каля 30 км у прасторы і каля 30 гадоў у часе. Параўнальны аналіз двух збораў зрабіла метадыст Дзяржаўнай ўстановы “Лідскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці” Ірына Струмскіс.

Так атрымаўся другі зборнік лідскага песеннага фальклору, а калі глядзець па часе запісу песняў і па часе публікацый у Англіі, то гэта, безумоўна, першы зборнік. І сёння мы дадаём яго да багадай фальклорнай спадчыны Лідчыны і ўсёй Беларусі.

Выданне ажыццёўлена сіламі рэдакцыі газеты “Наша слова”.

Станіслаў Суднік.

Алена Іваноўская

"Сям'я наша была цікавай. Мой бацька Станіслаў меў трох братоў розных нацыянальнасцей. Самы старэйшы Ежы, інжынер, шмат разоў займаў міністэрскія пасады, быў сена-тарам II-й Рэчы Паспалітай і лічыў сябе палякам. Другі - Вацлаў, хімік, прафесар Варшаўскай Політэхнікі, быў беларусам. Трэці - Тадэвуш, заолаг, прафесар Ковенскага ўніверсітэта, быў летувісам. Такія сямейныя падзелы не былі рэдкасцю на тэрыторыі былога ВКЛ, і асаблівай адзнакай сям'і Іваноўскіх было не гэта, а тое, што мой дзядзька Тадэвуш меў у сваяках прыёмнага радавітага кітайца, - такога больш ні ў каго не было", - пісаў пра сваю сям'ю прафесар Гданьскага ўніверсітэта Казімір Іваноўскі.

Усе браты былі яркімі постацямі, але гераіняй гэтай кнігі будзе адзіная дачка Леанарда і Ядвігі Іваноўскіх - Алена Скіндар, сястра чатырох братоў. У памяці сыноў бацька застаўся негаваркім і строгім. Любіў і песціў толькі дачку, да сыноў жа ставіўся сурова, і яны яго нават баяліся.

Алена (Хэлена) Іваноўская нарадзілася ў 1885 годзе ў Лябёдцы Лідскага павета чацвёртым дзіцем у сям'і. Як і браты, сярэдняю адукацыю атрымала ў Варшаве. У якой гімназіі вучылася - невядома. Яе старэйшы брат Вацлаў на пачатку 1890-х паступіў у 5-ю мужчынскую гімназію, якая месцілася ў прыватным будынку на рагу Маршалкоўскай і Пенкнай вуліц (цяпер там плошча Канстытуцыі), і скончыў яе ў чэрвені 1899 года. Улічваючы розніцу ва ўзросце - пяць гадоў - Алена павінна была вучыцца прыкладна да 1904-га.

Дачка Вацлава Іваноўскага, пляменніца Алены, Ганна

Карнецкая пісала: *"Я мела цётку, сястру майго бацькі, незвычайную жанчыну, якая нас маладых у пэўным сэнсе натхняла. Перад Першай сусветнай вайной яна атрымала вышэйшую адукацыю па сельскай гаспадарцы ў Кембрыджы і спецыялізавалася на гадоўлі коней. Была дасканалай наезніцай, яе ўздавалі ў сваіх працах навукоўцы-гіполагі (напрыклад праф. Прускі). Сама вырашыла, на каго і дзе хоча вучыцца, і была накіравана бацькамі на вучобу пад наглядом уласнай цёткі, маёй стрыечнай бабулі Хэлены. Потым аказалася, што студэнткі жывуць у кантраляваных інтэрнатах свайго каледжа і апека над імі не патрэбна. Былі гэта іншыя часы"*.

Такім чынам, каля 1905 года Алена Іваноўская прыехала на навучанне ў каледж Нью-Нам Кембрыджскага ўніверсітэта. Усе Іваноўскія любілі сабак, звяроў і паляванне, аднак сярод іх асабліва вылучаліся Алена і Вацлаў. Любоў да свойсіх жывёл - добрая еўрапейская звычка. Алена расказвала, што, калі яна вучылася ў Кембрыджскім універсітэце, сярод яе знаёмых былі асобы, якія нават у лабараторыю прыходзілі з завёркай на руках або за пазухай, а нехта меў нават вялікую афрыканскую яшчарку. Многія студэнты не развіталіся са сваімі сабакамі - з імі прыходзілі ў лабараторыі: звяры там мелі свае посцілкі і пасля заняткаў вярталіся з гаспадарамі дахаты.

У Кембрыджы пераважна з англійскай арыстакратыі і пры яе ўдзеле склаўся гурток студэнтаў, які даследчык Гай Пікарда назваў "Кембрыджскай хеўрай". У гуртку бралі ўдзел паэт Руперт Брук, біяхімікі Мюрыэл Уэлдэйл, Гуя Онслаў і іншыя. Удзельнікі суполкі сур'ёзна цікавіліся беларускім фальклорам, а сяброўка Руперта Брука Кэтрын Кокс у 1912 годзе некалькі месяцаў правяла ў Лябёдцы.

Трэба заўважыць, што сябры Кембрыджскага гуртка, у які ўваходзіла Алена, вивучалі паганства, і таму фальклор, у тым ліку і беларускі, цікавіў іх з гэтага боку. З 1914 да 1924 года Алена Іваноўская разам з Гуі Онславам (1890 г.н.) апублікавала ў лонданскім часопісе "Folklore" тэксты і ноты беларускіх песняў, запісаных у ваколіцах Лябёдкі. Публікацыі беларускага фальклору суправаджаліся вялікімі ўступнымі тэкстамі, якія знаёмілі брытанскіх чытачоў з Беларуссю. Напрыклад, сярод іншага ва ўступе да першай публікацыі 1914 года суаўтары напісалі: *"Вялікія лясы, якія па-ранейшаму пакрываюць тут*

зямлю, аказалі глыбокі ўплыў на характар людзей. Гэтыя лясы - апошнія некранутыя лясы Еўропы, і тут да нашага часу жывуць зубры. Да чатырнацатага стагоддзя лясы давалі жыхарам адчуванне бяспекі ад ворагаў, сюды не даходзілі цывілізацыя і хрысціянства, якое ахапіла да таго часу больш даступныя краіны, і таму тутэйшыя жыхары былі адным з апошніх паганскіх народаў у Еўропе. Іх рэлігіяй было натуральнае пакланенне сімвалам дрэва, агню і змяі. У пушчы меўся Зніч, ці непагасны агонь (у Віленскім саборы ляжыць камень, на якім падтрымлівалася гарэнне Зніча,

**Алена Іваноўская ў
Кембрыджы**

а звонку стаяла вежа, з якой Крыве-Крывейта звяртаўся да людзей)...". Заўважу, што Алену Іваноўскую цікавілі менавіта лакальная, наша, лідская гісторыя і тутэйшы фальклор.

Першая публікацыя 1914 года ўтрымлівала беларускія тэксты шасці песняў з перакладамі на англійскую мову¹. Ва ўступе тлумачыцца паходжанне песняў і падаецца кароткая гісторыя Беларусі. Сярод іншага аўтары пішуць: "*Часам кажучь "беларусы" ці "белыя рускія", аднак ніводзін беларус ніколі не дазволіць называць сябе імем, якое значыць, што ён - расеец*"². Тут упершыню ў англійскай тэрміналогіі быў выкарыстаны тэрмін "*White Ruthenia*" замест "*White Russia*".

У тым жа 1914 годзе суаўтары апублікавалі яшчэ дзевяць

---

¹ Oj! Pahnala dzieuchynanka (The maid was driving grey oxen), Zasmusiu dubocek (The oak-tree rustled), Och, ty pole (O! my field!), Hdzie ty chmiel (Where hast thou spent the winter?), Zasmusela u boru sasonka (In the forest the pine murmurs), Siwy koniu (The grey horse). - Iwanowska, H., Onslow, H. (1914a) 'Some White Ruthenian Folk-Songs' // Folklore, Vol. 25, No. 1 (Mar. 31, 1914), P. 91-109 .

² "Sometimes called Byelorusses or White Russians, but incorrectly, since no White Ruthenian would ever allow himself to be called by a name which would imply that he was Russian".

песняў³. Наступныя песні з іх перакладамі выйшлі толькі праз дзевяць гадоў. Гуя Онслаў, паралізаваны пасля інцыдэнту пры катанні на лыжах у 1911 годзе, памёр у чэрвені 1922-га і, такім чынам, не ўбачыў надрукаванымі трэцюю і чацвёртую публікацыі перакладаў. Незадоўга да яго смерці Алена Іваноўская наведвала Англію, і таму ў прадмове да трэцяй часткі згадваецца, што *"захаванне і завяршэнне гэтай каштоўнай калекцыі хутка знікаючых народных песняў"* стала магчымым толькі з-за *"яе нядаўняга візіту у гэтую краіну і адданасці жонкі сп. Онслаў"*. Трэцяя частка, апублікаваная з дапамогай жонкі Онслава Мюрыэл Уэлдэйл (Muriel Wheldale), змяшчала дзясць⁴, а чацвёртая - дванаццаць беларускіх песняў⁵. Усе пераклады рабіліся ў традыцыйным англійскім "навуковым" стылі, перакладчыкі адначасова выступалі і як этнографы - тэксты песняў маюць вялікую колькасць тлумачальных зносаў. У

---

³ Prylacieli husi (The geese came), Smutna ja smutna (Sad I am, sad I am), Siwy holub (a) and (b) (The grey dove), Oj, ty dzieucyna (Oh! my Maiden), Ja w alsyni wale pasla (In the alder wood I grazed my oxen), Tuman, tuman (The mist, the mist), Nie idzi mostom (Do not cross the bridge), Dalina (The valley). - Iwanowska, H., Onslow, H. (1914b) 'Some White Ruthenian Folk-Songs, II' // Folklore, Vol. 25, No. 2 (Jun. 30, 1914), P. 212-226.

⁴ Pajdu ja dolam, luham ("Oh! I will walk through the lowlands and meadows"), A u sadu sosna kalyhcalasia ("The pine-tree sways in the garden"), Zakuj, zakuj, ziaziulenska rano ("Sing, sing, cuckoo, in the morning"), Oj recanka, recanka ("Oh! river, my river"), Zasumiela sum dubrouka ("The rustling oakwood murmured"), Sabirala dzieucynunka ("The maiden gathered cherries"), Pajdu ja na kiermas ("Oh! I shall travel to the fair"), A u poli krynica ("There's a spring in the fi eld"), Oj, isli try kazaki ("Oh! three Cossacks were walking"), Stojic jawor pry darozie (a) and (b) versions ("A hornbeam stands by the road-side") - Skomorokhova Svetlana. "Arising from the depths" (Kupala): A Study of Belarusian Literature in English Translation. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Translation Studies. University of Warwick, Department of English and Comparative Literary Studies. P. 187.

⁵ Oj, pasou winahrad ("Oh! the vine was climbing"), Zahrukacieli ("The black horses"), Nas malady jak surawieska ("Our bridegroom is like a mushroom"), Leta ("Harvest song 1 and Harvest song, sung after the midday meal"), Pawiej wiecier ("Harvest song, Sung at any time of day"), Nie syt, ni halodzien ("Harvest song, III, (Sung after the midday meal)"), Da uzo wiecer ("Harvest song, IV, Sung just before sunset"), Huduc, huduc paludnicki ("Call, call for your midday food"), Oj, pajdu ja darohaju ("Oh! I shall wander down the road"), Trubil backa ("The father sounded a horn"), Zajcyk ("The hare" [Dance Tune]), Mikita ("Dance Tune"). - Skomorokhova Svetlana. P. 187.

прадмове да чацвёртай часткі суаўтары тлумачаць: *"Асабліва сцю першых чатырох вясельных песняў з'яўляецца тое, што яны маюць сумныя словы і музыку. Гэта на самой справе не дзіўна, як здаецца на першы погляд, бо ў Беларусі вяселлі - сапраўды журботныя святы, ва ўсялякім разе да нядаўняга часу гэта было менавіта так. Бо падчас прыгону гаспадар меў не толькі амаль што ўсю ўладу над жывіцём і смерцю сялян і мог караць іх на сваім меркаванні, але меў яшчэ і прывілей цераз сілу жаніць людзей, і часта шлюб адбываўся так, як у рабоў у Амерыцы. Таму часта каханне і шлюб былі паняццямі ўзаемавыключнымі"*.

У каментарыях яшчэ адзначалася, што для беларуса колькасць кукаванняў зязюлі азначае тое ж самае, што і ў Англіі, і *"дружкі"* на вяселлі, як і ў Англіі, суправаджаюць маладых. Але сэнс слова *"цягаўся"* тлумачыцца французскім словам *"flaner"* - англійскага адпаведніка гэтаму беларускаму слову не знайшлося. Гэтаксама немагчыма было дакладна перакласці на англійскую мову радок: *"Ой, няхай ён скача як Белка"*, - бо *"Белка"* ў гэтай песні - мянушка сабакі, і сэнс выразу атрымліваецца шматзначны. Не знайшлося адпаведніка і слову *"кудзелька"* - кавалку воўны ў прасніцы⁶, і Алене даводзілася тлумачыць, што гэта такое.

Такім чынам Алена Іваноўская і Гуя Онслаў зрабілі першыя навуковыя пераклады мастацкіх тэкстаў з беларускай на англійскую мову.

З пачаткам Першай сусветнай вайны Кембрыджская суполка перастала існаваць. Алена Іваноўская з'ехала на радзіму і ў 1915 годзе трапіла пад нямецкую акупацыю.

Але вернемся трошкі назад. Выбітны беларускі грамадска-палітычны і культурны дзеяч, выдавец і публіцыст Аляксандр Мікітавіч Уласаў у 1912 годзе ў Вільні наладзіў выданне сельскагаспадарчага часопіса "Саха" дэмакратычнага кірунку⁷.

---

⁶ Skomorokhova Svetlana. "Arising from the depths" (Kupala): A Study of Belarusian Literature in English Translation. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Translation Studies. University of Warwick, Department of English and Comparative Literary Studies. 2012. P. 188-189.

⁷ Выходзіў у Вільні (красавік 1912 - кастрычнік 1913), у Менску (лістапад 1913 - студзень 1915). На 27-м нумары выхад спынены ў сувязі з Першай сусветнай вайной. У далейшым выходзіў у Вільні (сакавік 1927 - жнівень 1931), выйшаў 41 нумар.

На старонках яго прапагандаваліся прагрэсіўныя метады апрацоўкі зямлі, палепшаныя гатункі насення, шматпольная сістэма севазвароту. Часопіс арыентаваў на спецыялізацыю гаспадаркі, развіццё жывёлагадоўлі, пісаў пра розныя аспекты садоўніцтва, агародніцтва, даваў гаспадарчыя парады.

Ужо ў другім нумары "Сахі" з'яўляецца артыкул Алены Іваноўскай (пад псеўданімам *Г. Ів., м. Васілішкі, Віл. губ.*) "Як з прастой кабылы дахавацца заводнага жэрэбца". У трэцім нумары зноў надрукаваны яе артыкул, гэтым разам "Як даглядаць каня, хворага на золзы" (пад псеўданімам *Г. І. Лябёдка, Віл. г.*). У чацвёртым нумары "Сахі" друкуецца артыкул В. Тройкі (Вацлава Іваноўскага) пра канюшыну і артыкул Алены Іваноўскай "Школа і прышчэпкі" (за подпісам: *Алена, м. Хільчыцы, Лідзкі пав.*). Такім чынам, адразу вызначаюцца галоўныя, цікавыя для аўтаркі тэмы: гадоўля коней і садаводства.

За 1912-1913 гады ў першых васьмнаццаці нумарах часопіса "Саха" Алена Іваноўская друкуе дзесяць артыкулаў, і ўсе яны напісаны на вельмі добрай, сапраўды жывой беларускай мове.

У перыяд з 1927 па 1931 год яўных публікацый Іваноўскай (у той час ужо Скіндар) у часопісе "Саха" я не выявіў. Часопіс друкуе аўтараў пад псеўданімам І. С. (Іваноўская-Скіндар?), С. (Скіндар?), С. А. (Скіндар Алена?) па тэмах, на якія магла б пісаць Іваноўская. У № 10 "Сахі" за 1928 год друкуецца вялікі і змястоўны артыкул з малюнкамі па конегадоўлі, але ён наогул не мае ніякага подпісу. І трэба адзначыць, што ўсе гэтыя артыкулы напісаны сухой, не характэрнай для Алены Іваноўскай мовай. Супрацоўніцтва з беларускім часопісам у тыя часы магло быць небяспечным для ўладальніцы маёнтка, да таго ж, у чэрвеньска-ліпеньскім нумары за 1928 год паведамляецца пра арышт рэдактара У. Павалковіча і затрымку выдання часопіса. Але калі нават не браць гэта пад увагу, трэба разумець, што людзі, бывае, змяняюцца: змяняюцца іх прыярытэты і зацікаўленасці. Алена магла спыніць супрацоўніцтва з беларускай прэсай і пачаць пісаць у польскую ці наогул страціць цікавасць да журналістыкі.

Вядома, што з канца 1914 года Алена Іваноўская ў Лідскім павеце была прадстаўніком Віленскага аддзела Таварыства дапамогі ахвярам вайны. Мне ўдалося знайсці наступны артыкул у газеце "Кур'ер Літоўскі", надрукаваны ў самым пачатку

1915 года: "Уладальнік маёнтка Гурнофель на Лідчыне сп. Альфрэд Бразоўскі знайшоў годную форму таварыскай забавы і адначасова дапамогі бежанцам. Ён запрасіў у Гурнофель на святкаванне Новага года сваіх суседзяў. І калі ў гасцінных салонах старога палаца сабралася шмат гасцей, найбліжэйшая суседка Гурнофеля панна Яніна Паплаўская з Воўчынак разам з гаспадаром арганізавала з моладзі канцэртную дружыну, якая выступіла на імправізаванай эстрадзе. Панна Ірэна Жураўская⁸, якая цяпер вучыцца ў Мышугі⁹, з першай хвіліны свайго выступу захапіла прысутных, якія аддзячылі спявачцы воплескамі і кветкамі ... і доўга не адпусkali з эстрады яе сястру Яніну. Потым выступіў званы спявак Станіслаў Куцінскі ... яго талент атрымаў агульнае прызнанне. Мілую неспадзеўку зрабіў адвакат Мацей Ямант, калі прысутныя ўгаварылі яго заспяваць. Прыгожы барытон спевака здабыў сэрцы слухачоў. І калі жонка Яманта ў атачэнні іншых спадарынь пачала збіраць грошы, за адну хвіліну былі ахвяраваны 500 рублёў, якія тут жа ўручылі прысутнай сярод гасцей дэлегатцы ад Лідскага павета ў Віленскім адзеле польскага таварыства дапамогі ахвярам вайны панне Алене Іваноўскай. Грошы ахвяравалі: малады паэт Антон Прыбытка¹⁰, Уладзіслаў Брахоцкі з дачкой і сынамі, Антаніна Жураўская з дочкамі, дырэктар дэпар-

---

⁸ Уладальнік у 1930-я гг. маёнтка Малое Мажэйкава Андрэй Брахоцкі (сын Уладзіслава) пісаў: "З больш далёкіх маёнткаў можна ўспомніць Вензаўчыну, якой валодалі чатыры пані Жураўскія. Усе былі таленавітыя, мелі галасы меца-сапрана і адна з іх, Ірэна, нейкі час выступала ў варшаўскай оперы. Пасля Другой сусветнай вайны эмігравала ў Англію, малявала карціны якія мелі добрую славу і ахвотна купляліся. Другая, Марыя, была таленавітай п'яністкай ... (у іх) бывалі канцэрты найвышэйшага ўзроўню. Дзве іншыя сястры - Гурская і Пратасевіч памянjalі свае таленты на шлюб, і ў Вензаўчыне я з імі я не спаткаўся".

⁹ Аляксандр Мышуга (1853-1922), украінскі оперны спявак і музычны педагог.

¹⁰ Антон Грымайла-Прыбытка, сын генерал-маёра рускай арміі Аляксандра Прыбыткі. У 1920-30-х гг. неаднаразова выбіраўся ў Лідскую гарадскую раду, быў лаўнікам Лідскага магістрата і выдатным лідскім краязнаўцам, старшынём Лідскага краязнаўчага таварыства. Аўтар шэрагу артыкулаў і кнігі "Кароткі турыстычны даведнік па Лідскім і Шчучынскім паветах" (1936 г.). Пры канцы 1930-х гг. працаваў над вялікай манаграфіяй аб Лідскім і Шчучынскім паветах. 20 чэрвеня 1941 г. вывезены ў Мінусінскі край. Далейшы лёс невядомы.

тамент аднаго з міністэрстваў у Пецярбургу, тайны дарадца Леанард Іваноўскі з дачкой, яго сын з жонкай і кузінамі, адвакат Мацей Ямант, жонка генерала Прыбыткі з сынамі, сп-ры Баеры, Мікульскія, Кастравіцкія, Крыгелі, Корбуты, Урублеўскія, Паплаўскія, Сахоўкія, Стапінскія, Свяцкевічы, Фрэйтагі і іншыя".

Немцы занялі Ліду 22 верасня 1915 года.

Першая беларуская школа ў зоне акругі Обер-Ост¹¹ была адкрыта 13 лістапада 1915 года ў Вільні на Юр'еўскай вуліцы, дзякуючы намаганням нашай зямлячкі Алаізы Пашкевіч (Цёткі) і Баляслава Пачобкі з удзелам першай жонкі Вацлава Іваноўскага Сабіны Іваноўскай.

Несумненна, падчас грамадскай працы па дапамозе ахвярам вайны Алена зноў зблізілася з колам беларускай інтэлігенцыі, тым больш што сярод стваральнікаў першай беларускай школы ў Вільні была і жонка яе брата Сабіна, і суседка Алаіза Пашкевіч. Таму ўжо ў лістападзе 1915 года ў мястэчку Васілішкі Лідскага павета Алена Іваноўская адкрыла беларускую пачатковую школу. Але школа доўгі час не магла распачаць заняткі з-за супрацьдзеяння мясцовага "абыватэльскага" камітэта, у якім панавалі польскія абшарнікі. І ўсё ж Алена Іваноўская - першая вядомая нам беларуская настаўніца на Лідчыне.

Падчас Першай сусветнай вайны яна навучылася паляваць конна з хартамі на зайцоў: *"Мяне ў гады Першай сусветнай вайны навучыў паляваць Мацей Марачэўскі. Тады палі былі пераважна неапрацаваныя, і развялося шмат зайцоў. З'езджаліся з ім за дзесяць кіламетраў ад Лябёдка. Зайцамі карміла ўвесь дом".*

А ў 1919 годзе вакол Лябёдка, у якой жыла Алена, разгортваліся драматычныя падзеі.

У гэтым месцы трэба згадаць сябра Вацлава Іваноўскага

---

¹¹ "Обер-Ост" - ваенна-адміністрацыйная адзінка. Агульнае кіраўніцтва "Обер-Остам" ажыццяўляў камандуючы Усходнім фронтам фельдмаршал, а непасрэднае кіраўніцтва - начальнік штаба фронту. Да вясны 1917 г. "Обер-Ост" дзяліўся на акругі: Курляндыя, Літва і Беласток - Горадня (беларускія землі былі ў складзе дзвюх апошніх акруг).

Амброзія Кастравіцкага - брата Казіміра Кастравіцкага (Каруся Каганца), які таксама на пачатку XX стагоддзя займаўся беларускім кнігавыданнем. У той час Кастравіцкі жыву ў Лідзе і ў кастрычніку 1918 года разам з сынам Самуэлем быў чальцом польскай Самаабароны Лідчыны.

Бацька і сын Кастравіцкія вызначыліся падчас падзей вакол Лябёдка Іваноўскіх. Зімой 1918-1919 гадоў у суседнім з Лябёдкай маёнтку Гурнофель знаходзілася база вайсковых аддзелаў польскай Самаабароны. На пачатку студзеня аддзелы Самаабароны паспрабавалі выбіць з Ліды бальшавікоў, але паход на Ліду не ўдаўся.

Пасля гэтага 9-ы Лідскі конны аддзел Самаабароны з мэтай выведкі ў бок Ліды спыніўся ў маёнтку Лябёдка. 15 студзеня 1919 года атрад чырвоных, які налічваў 300 добра ўзброеных жаўнераў і меў некалькі кулямэтаў, на вазах накіраваўся ў бок Васілішак. 16 студзеня ноччу, калі на варце знаходзіўся 16-гадовы гімназіст-улан Самуэль Кастравіцкі, а пры канюшні - Лявон Барташэвіч, чырвоныя наблізіліся да Лябёдка. Заўважыўшы бальшавікоў, вартавыя пачалі страляць, але ўвесь Лідскі аддзел спаў у сваёй казарме. Не бачачы супраціву з польскага боку, чырвонаармейцы ўварваліся на падворак, узялі ў палон Барташэвіча ды параненага Кастравіцкага і занялі канюшню з коньмі. Пасля блытанага начнога бою 9-ы конны атрад Лідскай Самаабароны быў разбіты - уцяклі толькі 4 чалавекі, 6 уланаў былі забіты, 7 узяты ў палон, у рукі чырвоных трапілі 19 коней і 5 000 марак.

17 студзеня аддзелы Самаабароны з Гурнофеля адышлі да Шчучына, але яшчэ вечарам 16 студзеня доктар Амброзі Кастравіцкі на двух параконных санях прывёз з Лябёдка ў Гурнофель целы загінуўшых: харунжага Стэфана Крыдлія, капрала Юзафа Мейлуна, капрала Станіслава Шалевіча і ўланаў Юльяна Лібіха, Віктара Шкопа і Станіслава Вайцяхоўскага.

Пасля гэтых падзей Алена Іваноўская ратавалася ў Гародні. Вось што запісаў Антон Луцкевіч 24.02.1919 г. у сваім дзённіку: *"Сустрэў п. Гэлену Іваноўскую: толькі што прыехала з-пад Васілішак. Кажэ, што ў дарозе даведалася аб наступленні двух палкоў бальшавікоў у ваколіцах Жалудка, дзе апэраваў бандыцкі польскі атрад Дамброўскага"*.

У 1922 годзе, незадоўга да смерці сябра сваёй маладоўцы Гуі Онслава, Алена Іваноўская прыязджала ў Англію. Плянніца Ганна Карнецкая з Іваноўскіх згадвала: *"Цётка Алена час ад часу наведвала Англію і калі-нікалі адтуль прыязджалі яе сяброўкі. Захапляліся несапсаванай вёскай і драбністымі вазамі ... Гэта цётка Алена са сваімі англійскімі звычкамі навучыла мяне спаць летам у садзе ці на тэнісным корце пад зоркамі. Цётка кожны вечар выцягвала палявы ложак за дом, а часта слала сабе на сене перад верандай, там, дзе газон пераходзіў у луг, разам з ёй клаліся яе харты. На ранку купалася ў халодным ручаі і потым практыкавалася ў конным спорце"*.

Сусед Іваноўскіх Караль Лясковіч успамінаў, што Алена незалежна ад надвор'я купалася ў рацэ да самых маразоў і гэтую звычку захавала да канца жыцця.

У першай палове 1920-х Алена выходзіць замуж за Казіміра Скіндара (1891-1941?), уладальніка маёнтка Капцюха. Пляннік Казімір Іваноўскі так апісвае вяселле сваёй цёткі: *"У касцёле Старых Васілішак брала шлюб цётка Алена Іваноўская. Яна вельмі любіла коней і хартоў і была дастаткова эксцэнтрычнай жанчынай. Пастанавіла прыступіць да шлюбу ў касцюме амазонкі. Калі вяселле конна выехала з Лябёдка, замкнутыя ў доме харты вылі ад распачы і выглядалі ў вокны, каб убачыць кавалькаду, якая паехала ў касцёл. Тады нехта выпусціў сабак на волю, і яны па свежым следзе кінуліся наўздагон. Дзверы касцёла былі адчынены, таму ўся зграя з сямі шчаслівых, бо знайшлі гаспадыню, сабак радасна вылецела да алтара якраз падчас цырымоніі. Нягледзячы на замяшанне, шлюб адбыўся"*.

Падобна да таго, што гэтае вяселле запамнілася сваякам і суседзям, бо і Ганна Карнецкая з Іваноўскіх успамінала: *"Пасля смерці дзеда Леанарда (1919 г.) у Лябёдцы гаспадарылі толькі цётка Алена са сваім мужам (да шлюбу ў парафіяльны касцёл паехала конна і ў брыджах) - землеўладальнікам, дальнім суседам, а ўсе яе браты выйшлі са сваімі надзеламі"*.

Пра сабак, коней і шлюб Алены памяталі і пісалі ўсе яе суседзі. Напрыклад, у рукапісе ўспамінаў уладальніка Малога Мажэйкава Андрэя Брахоцкага чытаем: *"Недалёка ад Касцянёва*

быў маёнтак Лябёдка Іваноўскага, які ў свой час ажаніўся з паннай Райхель. Уладальніка Лябёдки называлі "генералам", бо ён калісьці служыў у Пецярбург у меў чын "тайнога советніка", быў дырэктарам дэпартаменту гандлю і прамысловасці, што ў той час лічылася вельмі высокай пасадай у іерархіі царскага чынавенства ў Пецярбург. Купіў ці быў дзедзічам Лябёдка, маёнтка ў чатырыста гектараў, якія асушыў, пабудаваў новыя добрыя будынкі і завёў чатыры тысячы плодовых дрэў. Меў чатырох сыноў і адну дачку. Два сыны лічылі сябе палякамі, адзін быў беларусам, а адзін - летуісам. Дачка выходзіла ў Англію... і мела вялікую сімпатыю да гэтай дзяржавы. Тая сімпатыя выражалася ў тым, што яна ўсё жыццё падтрымлівала стасункі з сябрамі з Англіі, гадала коней і сабак - спачатку англійскіх гончых, а потым хартоў. Аднак яе галоўным захапленнем былі коні. Яна лічыла, што конь мае душу, спрабавала прышчапіць англійскія звычаі на нашай тэрыторыі, нават арганізоўвала паляванне з гончымі і хартамі ў чырвоных фракках, што неяк не вельмі пасавала да літвінскага пейзажу і таму не надта добра атрымлівалася, а мясцовым сялянам дакладна не падабалася. Ездзіла конна, нават да шлюбу паехала конна з сваім нарочным панам Казімірам Скіндарам. Нарэшце на скачках у Лодзі ўпала разам з канём, конь яе прыдушыў, і яна доўгі час змагалася за жыццё ў шпіталі. Гэты выпадак не астудзіў яе захапленне коньмі, хоць і перастала выступаць на спаборніцтвах і больш не спрабавала арганізоўваць паляванне на ліс. ... Хартоў была поўная хата, і калі я прыязджаў у Лябёдку, дык яны панавалі ў салоне, займалі лепшыя крэслы і рыкалі на таго, хто хацеў іх з крэсла сагнаць".

Пра падзенне падчас спаборніцтваў пісаў і Казімір Іваноўскі: "На адным з іх конь не пераадолеў бар'ер, але цётка бар'ер пераадолела і прыязмлілася на галаву. Пасля гэтага стала яшчэ больш дзіўнай і эксцэнтрычнай, хоць і да здарэння гэтага хапала".

Сусед Іваноўскіх, сын архітэктара Тадэвуша Раствароўскага Андрэй занатаваў: "Яшчэ бліжэй да Васілішак была Лябёдка пані Скіндар з Іваноўскіх - вялікай спартсменкі, якая гадала прыгожых коней чыстай крыві. Яе муж, так званы "Казюньця" дапамагаў у гадоўлі коней і сабак-хартоў, а

таксама ўгаворваў яе супакоіць запал наезніцы, бо яна шмат разоў падала з каня".

У Лябёдцы Алена Скіндар мела вялікая стайню, дзе гадала прыгожых спартыўных коней і коней на продаж. Гэта быў галоўны падмурак яе гаспадаркі, галоўная крыніца даходу. Для рэкламы сваіх коней яна брала ўдзел у саборніцтвах. Пляменніца Ганна пісала: *"Яна гадала коней-паўкровак для войска. Жыццё паміж войнамі для нас, маладых, здавалася раскошным. Нейкія рукі падавалі ежу, часам нават пад ліпамі ў лесе. Нейкія душы зімой палілі печы. Даросля, пэўна, мелі свае клопаты, бо цэны на збожжжа былі нізкія.*

Алена Скіндар

Таму гадоўля коней для войска, гэтак званыя "рамонты", ратавалі сітуацыю. Гэтая гадоўля была добрай справай".

Цікава, што па справах конскай вупражы ў Лябёдку са Старых Васілішак рэгулярна запрашалі рымара па прозвішчы Выдрыцкі - бацьку знакамітага музыкі Чэслава Немана.

Алена Скіндар у жыцці мела два галоўныя захапленні: коней і хартоў. Сабак Алена заўсёды трымала шмат - не менш за пяць прыгожых сібірскіх хартоў, якія былі часткай дзяцінства яе пляменніка Казіміра Іваноўскага. Ён ўспамінаў: *"Чыста сабачая неразумнасць моцна кантраставала з прыроднай прыгажосцю і арыстакратычнасцю. Асабліва прыгожа яны выглядалі, калі ў полі суправаджалі кавалькаду вершнікаў. Але гэтыя сабакі маглі пакусаць нават дзяцей - маю асабісты досвед. Такія рэчы выходзілі за межы звычайных сабачых паводзін".*

Харты штодзень карміліся аўсянкай, гатаванай на здыхліне, ад чаго смурод стаяў на палову палаца. Сабачая ежа разлівалася па лаханках недалёка ад кухні. Калі варыва трохі асты-

вала, Алена, якая жыла на першым паверсе, пускала зграю, і сабакі беглі праз калідор, збіваючы ўсё, што траплялася на іх шляху: гэта былі гонкі па лепшы кавалак мяса, які атрымліваў пераможца. Не дзіва, што Алена праз нейкі час развялася з му-жам - жыць з такой жанчынай было цяжкім выпрабаваннем.

Любоў да хартоў і коней пераняў пляменнік Алены і Вац-лава Іваноўскіх, сын Тадаса ад першага шлюбу Ежы Іваноўскі (1907-2008). Паручнік Іваноўскі нават у страшным верасні 1939 года падчас баёў з нацыстамі як пра найлепшыя моманты свайго жыцця ўспамінаў, як *"з бацькам хадзіў на паляванне, як з цёткай Аленай конна ездзілі на ловы з хартамі, steeple ..."*¹². Потым ён ўсе жыццё будзе займацца гадоўляй коней і конным спортам. Сын Тадаса гадаваўся ў Лябёдцы, і цётка Алена аказала моцны ўплыў на яго выхаванне. Праз шмат гадоў Ежы (у сям'і яго звалі па-беларуску - Юрак) пісаў: *"Як падаючыя зоркі з неба, з вельмі маладых гадоў мне свяцілі пэўныя размовы. Цётка Алена - тая, праз якую ў маім жыцці з'явіліся коні, казала: "Strow your heart over and horse will follow"*¹³. *Гэтак жа і з людзьмі"*.

Але добрую спартсменку, гаспадыню прыгожага палаца з пародзістымі коньмі і сабакамі, высокаадукаваную і цікавую жанчыну Алену Скіндар добра ведалі ў тагачасным грамадстве, і яна выклікала законную цікаўнасць з боку тагачасных творчых асоб. *"Алене Скіндар-Іваноўскай, слыннай наезніцы і знаўцы хартоў з удзячнасцю пра чароўны адпачынак ў яе Лябёдцы і цудоўныя конныя іпацыры з ёй"*, - з такім прысвячэннем да першага раздзела ў 1934 годзе выйшла кніга прозы Ежы Стрэмя Яноўскага.

Летам 1939 года ў Алены гасцяваў знакаміты пісьменнік Сяргей Пясецкі. Аўтар аўтабіяграфічнага рамана "Каханак Вя-лікай Мядзведзіцы" толькі ў 1937 годзе вырваўся з турэмных муроў, кніга прынесла яму вядомасць і датэрміновае вызваленне з турмы. За два перадваенныя гады раман быў выдадзены на адзінаццаці мовах свету.

Адразу Пясецкі патрапіў у суседні з Лябёдкай маёнтак

---

¹² Steeplechase (англ.) - гонкі ці язда з перашкодамі.

¹³ "Зрабі сваё сэрца добрым - і коні пойдучь за табой" - англ.

Воўчынкi, якiм валодала экстравагантная абшарнiца Янiна Мейр. Пра гаспадыню гэтага маёнтка яе сусед Караль Лясковiч пiсаў: *"Янiна Мейр з Паплаўскiх - сапраўдная з'ява ў нашым павеце. Перад Першай сусветнай вайной яна ўспадкавала ад бацькi і дзядзькi значны маёнтак, якi складаўся з фальваркаў і меў агульную плошчу каля 800 га. У 1939 годзе засталася толькi 244 га. Астатнюю зямлю гаспадыня цi танна прадала, цi падарыла сябрам і сялянам з навакольных вёсак. Было ў ёй нешта ад Жорж Санд. Не надта прыгожая, але вельмi жаночкая, самастойная, з разнастайнымi зацiкаўленасцямi, поўная капрызаў, рамантычная, падобная на суфражыстку. Інтэлектуалка, якая кiравалася ў жыццi сантыментамi. У яе Воўчынках бывалi госцi розных поглядаў і прафесiй: лiтаратары, артысты, палiтыкi і нават "нябесныя птушкi". Калi б у той час жыў граф Калiэстра - ён не абмiнуў бы Воўчынак, як не абмiнуў iх авантурнiк, перамытнiк і нават бандыт Пясецкi, аўтар "Каханка Вялiкай Мядзведзiцы". У Воўчынках увесь час бавiлiся госцi, хоць гаспадыня дома не надта думала пра кухню. Падчас летнiх вакацый Воўчынкi нагадвалi нейкую рэспублiку, у якой кожны госць гаспадарыў, як у сваім доме. Дазвалялася яму ўсё, акрамя аднаго: быць нудным"*.

Верагодна, пазнаёмiлiся Алена Скiндар і Сяргей Пясецкi ў суседнiх Воўчынках.

Пiкiнтнасць знаходжання Пясецкага ў Лябёдцы была ў тым, што менавіта за ўзброены рабунак вагона вузкакалейкi (платформы з дошак на чыгуначных колах, якую па рэйках цягнуў конь, - так званай "лоркi"), якi курсiраваў памiж Скрыбаўцамi і Васiлiшкамi - практычна ў ваколицях Лябёдкi, Сяргей Пясецкi ў 1927 годзе лiдскiм судом быў прыгавораны да смяротнага пакарання, якое потым было заменена на пятнаццаць гадоў турмы¹⁴. Пра дзёрзкi ўзброены налёт на "лорку" і суд над Пясецкiм пiсалi ўсе тагачасныя вiленскiя і варшаўскiя газеты. Так атрымалася, што Вацлаў Иваноўскi жыў тады ў Германiі і пра падзеi каля Васiлiшак прачытаў у нямецкiх газетах, якiя падрабязна пiсалi пра рабунак на *"мiжнароднай трасе Васiлiшкi -*

---

¹⁴ Гл: Лаўрэш Леанiд. Прыгоды Сяргея Пясецкага на Лiдчыне // Маладосць. 2015, № 2. С. 148-153.

Скрыбаўцы". З'яўленне ў Лябёдцы сапраўднага "бандыта" выклікала шок у жыхароў наваколля і прыслугі Алены, бо мясцовыя людзі добра памяталі той рабунак і як пра вялікую сенсацыю распавядалі пра яго нават праз шмат гадоў.

Як толькі Сяргей Пясецкі з'явіўся ў Лябёдцы, зайздросныя суседзі празвалі яго "Каханкам старой мядзведзіцы". А старая ахмістрыня Іваноўскіх сп. Мазгель - паважаная гаспадыня дома - запытала ў пляменнікаў пра госця нашай спадарыні. Ёй патлумачылі, што гэта менавіта той самы чалавек, які абрабаваў лорку.

- Я іду дамоў, з такім бандытам пад адным дахам начаваць не буду, - са здаровым сялянскім сэнсам сказала старая.

З цяжкасцю ёй растлумачылі, што цяпер гэты чалавек - знакаміты пісьменнік і рабаваць яе, пэўна, не будзе. Але ахмістрыня так і не зразумела, як можна запрашаць і прымаць у сваім доме бандыта.

Пляменнік Алены Казімір Іваноўскі часта размаўляў з Пясецкім: *"Той цікава расказваў пра сваё бурлівае жыццё, а адзін яго аповед запомніўся мне назаўсёды. Акрамя іншага, ён яшчэ і краў коней. Каб скрадзены конь не заржаў, выкарыстоўваўся стары трук. Да конскага хваста прымацоўвалі камень, прычым валасы хваста завязвалі так, каб камень быў як ў сетцы. Пасля гэтага конь ніколі не ржаў.*

Ужо падчас вайны, амаль што нічога не узяўшы з сабой, мая цётка ўцякла ў летувіскую Вільню. На фурманцы праз мяжу вёз яе барадаты стары сялянін па імені Гаўрыла. Мяне зацікавіла, як яны абмінуць густыя патрулі савецкіх памежнікаў, каб конь ні разу не заржаў.

- А вельмі проста, усадзім яму камень у хвост, - адказаў стары.

- Дык гэта вы, спадар Сяргей! - усклікнуў я.

Нягледзячы на добры грыв, я пазнаў яго, і ён моцна сканфузіўся. Супакоіў яго, сказаўшы, што пазнаў толькі з-за гісторыі пра каня".

Пра ўцёкі з Лябёдкі я яшчэ напішу, а пакуль што заўважым, што ратаваў Алену Скіндар сам Пясецкі.

Тым апошнім перадваенным летам ў Лябёдцы акрамя Пясецкага гасцявала яшчэ і сяброўка Алены - англійская жур-

налістка Клер Райнольд Чансарэль (Clair Raynolds Chancerelle). Прозвішча яе тлумачыцца замуствам з французам, але да 1939 года яна развялася. Вядома, што вечарам 31 жніўня 1939 года Клер Райнольд Чансарэль знаходзілася ў маёнтку Ішчална: *"Дарогу з Лябёдка да Ішчалны - 10 км, яна праехала конна. ... У Лябёдцы знаходзілася як журналістка. Пісала для некалькіх англійскіх газет пра наш край. Між іншым, ужо даслала ў Лондан апісанне і фотаздымкі Ішчалны. З ёй у нас завязаліся мілыя стасункі. Яна прыехала, каб расказаць нам вельмі важную навіну, перададзеную лонданскім радыё, - на ўсходняй мяжы Польшчы адбываецца вялікая канцэнтрацыя савецкіх войскаў"*.

Аднак вайна для ўсіх пачалася зняацку.

Любімая пляменніца Алены Скіндар Ганна Карнецкая пісала: *"І прыйшла вайна 1939 года. Усе маладыя мужчыны і мае браты пайшлі ў войска. Мы, бабы, малацілі збожжжа, каб нашы жаўнеры мелі хлеб, на патрэбу арміі аздавалі дарослых коней і вазы. Жылі ўсе разам у вялікім доме і, каб выжыць, кралі ўласную жыўнасць - курэй і качак з курніка. Ніякай уласнасці больш не мелі"*.

Пляменніца Ганна пісала далей: *"Каля Лябёдка, на фальварках, пазаставаліся іншыя жанчыны, пераважна з малымі дзецьмі, а таксама і я з сваёй маці (Сабінай з Ячыноўскіх - першай жонкай Вацлава - Л. Л.), якая жыла ў фальварку Рагачоўшчына. Нашы мужчыны пасля 17 верасня вярнуліся з фронту і патаемна пайшлі ў Вільню, каб потым перабрацца на захад і ваяваць. Тым часам паміж намі і Вільняй з'явілася мяжа: з аднаго боку ... новая Літва, з іншага - Беларусь. Браты з Вільні арганізавалі нам пераход праз гэтую новую мяжу з нанятым кантрабандыстам"*.

Як мы ўжо ведаем, гэтым кантрабандыстам быў Сяргей Пясецкі. У паход праз мяжу ў Вільню Алена ўзяла толькі аднаго са сваіх хартоў - Яцуся. Ён меў цёмны колер і таму быў менш бачны ноччу. *"Мы павінны былі зрабіць класічны нелегальны пераход мяжы - пасярод ночы і паміж вяртавымі. Усе іншыя, беляя харты (мела яна іх сем) цётка пакінула людзям, у разліку, што хутка вернецца. Англічанка забрала ў мяшок сваю пар-*

татыўную друкарку з тэкстамі, напісанымі ў нас, і выехала з цёткай на нанятай фуры. За імі я з маёй маці на іншай фуры. Маці жонкі майго брата з унукам Андрэйкам на трэцяй. Наша фура была з леснічоўкі Баяры, дзе мы бавілі вакацыі да вайны. Я хацела забраць любімую таксу Туркуця - бо гэта панскі сабака, а мы павінны былі ўдаваць з сябе бежанцаў ад немцаў з Варшавы. Рознымі спосабамі, праз Вялікія Салечнікі, арыштаванья і зноў вызвалення, нарэшце мы ўсе патрапілі ў Вільню. І сабака Яцусь, і англічанка, а разам з ёй і мех з друкаркай і машынапіснымі нататкамі, футра для саней, мае французскія і англійскія слоўнікі і Ларус¹⁵. Пачалося савецкае, літоўскае, а потым зноў савецкае жыццё ў Вільні, у тлумах розных людзей, братоў і кузінаў - усе яны імкнуліся праз Літву і Швецыю, і далей на захад, у войска. Цётку Алену пасялілі на вёсцы ў літоўскім фальварку дзядзькі Тадэвуша (фальварак Гялюкас). Сядзела там з Яцусем у атачэнні мясцовых жывёл. Памятаю, што на шпацыры з Яцусем хадзіла і свінка. ...Англічанка жыла ў Вільні і рабіла свае запісы. Вольны час праводзіла ў прафесарскім асяродку УСБ¹⁶. Англічанка хутка памерла ў Вільні ад завароту кішак".

Пламенніца не піша, што "нанятым кантрабандыстам" быў знакаміты пісьменнік Сяргей Пясецкі, але намякае на гэта, кажучы, што "пераход праз мяжу быў цалкам як у Сяргея Пясецкага ў кнізе "Каханак Вялікай Мядзведзіцы". Ці чыталі Сяргея Пясецкага? Пісаў ён і пра падпольныя акцыі падчас Другой сусветнай вайны".

У канцы 1939 года ў Вільні сабралася амаль уся сям'я Іваноўскіх: браты Вацлаў, Тадас і Станіслаў, сястра Алена, першая жонка Вацлава Сабіна з дзецьмі Стэфанам, Вацлавам і Ганнай.

У Вільні знаёмства паміж Аленай Скіндар і Пясецкім працягвалася. Гэта добра бачна з рамана "Чалавек, ператвораны ў ваўка". У рамане Пясецкага галоўны герой, ад імя якога вядзецца аповед (Юзаф), здымае кватэру ў маленькім доміку ў наваколлі Вільні ў жанчыны (Ядвігі), якая з'яўляецца сястрой

---

¹⁵ "Larousse gastronomique" - гастронамічная энцыклапедыя, кулінарная кніга.

¹⁶ Віленскі ўніверсітэт імя Стэфана Баторыя.

двух братоў (праўда, у рамане - стрыечных братоў), прычым адзін з братоў мае дачку Ганначку (нават імя супадае з Ганнай Іваноўскай, дачкой Вацлава). Але самае галоўнае, абодва браты - прафесары. Навукоўцы, пры тым адзін з іх *"летувіс, а другі заўзяты беларус"*.

Верагодна, адным з прататыпаў Ядвігі ў рамане стала будучая жонка пісьменніка прыгажуня Ядвіга Вашкевіч, з якой ён пазнаёміўся падчас Другой сусветнай вайны, калі жыў у фальварку сям'і Вашкевічаў пад Вільняй. Але толькі Алена Іваноўская мела двух братоў-прафесараў, беларуса Вацлава і летувіса Тадаса, і толькі яны ў той час падыходзілі на гэтую ролю: ні адна сям'я ў нашых мясцінах у той час не мела гэткай асаблівасці.

Паміж героямі рамана Ядвігай і Юзафам адбываецца размова:

"Ён зразумеў, што можа пазнаёміцца з палітычным дзеячам (маецца на ўвазе беларускім - Л. Л.)... узрадаваўся, але зрабіў выгляд, што яшчэ разважае.

- А можа, сціплы паляк паміж такімі нацыяналістамі будзе зайцам сярод ваўкоў? ...

- Яны вельмі сімпатычныя, але сварацца паміж сабой.

- А як выглядае дзяўчына? (маецца на ўвазе Ганна, дачка прафесара - Л. Л.)

- У яе прыгожыя з агенчыкам вочы, вельмі прыгожы твар і фігура. Яна ведае пра гэта і зазнаецца. ...

- Якога яна ўзросту?

- Такого, што ёй не трэба яго хаваць. Гэта мае гады - вялікі сакрэт.

...На сцезцы паказаліся двое мужчын. Першы, высокі, поўны, вясёлы прафесар В., выціраў на хаду вялікай насоўкай спатнелы лоб. Другі, прафесар З., быў сярэдняга росту, шчуплы... "

Потым паміж прафесарамі адбываецца спрэчка аб гісторыі і палітыцы, якая не надта адрозніваецца ад сучасных спрэчак, датычных спадчыны ВКЛ паміж беларусамі і летувісамі і г. д.

Згадванне ў рамане ўзросту Ядвігі - яшчэ адна ўскосная прыкмета Алены Іваноўскай, а не Ядвігі Вашкевіч, маладой ў

той час дзяўчыны. Заўважу яшчэ раз, што пляменнік Алены Казімір амаль што наўпрост піша пра раман паміж славутым пісьменнікам ("Каханкам старой мядзведзіцы") і Аленай Скіндар. Яна і насамрэч на пятнаццаць гадоў старэйшая за яго - Пясецкаму летам 1939 года споўнілася 38, Алена ж мела ўжо 52. Але стрымаюся, не хачу, не буду гадаць пра тое, ці было што паміж імі, але ведаю, што ў рэальным жыцці заўсёды адбываюцца падзеі, якія літаратар нават не можа і выдумаць.

"Калі прыйшлі немцы, мы, бабы (гэтак нас звалі мае браты), вырашылі трымацца сваёй зямлі, дзе нас заўсёды можна будзе знайсці, і ў верасні 1941 года вярнуліся ў свае вёскі. Пустыя дамы і стайні, але людзі спагадлівыя, далі нам збожжжа і бульбы. Дрэва для печак з уласнага лесу. Вярнулі рэшткі мэблі", - успамінала Ганна Іваноўская.

Юры Туронак піша, што Вацлаў Іваноўскі, перш чым выехаць з Вільні ў Мінск, даручыў сваёй дачцэ Ганне вывезці з Вільні ў Лябёдку (і гэтак уратаваць іх жыцці) дзвюх жанчын-яўрээк - Эму Альтберг і яе сястру Марыю Арнольд. Сям'я Альтбергаў - старыя знаёмыя Іваноўскіх. З Люцыянам Альтбергам Вацлава звязвала студэнцкае сяброўства, а таксама сямейная гісторыя: брат Вацлава, Тадас, жаніўся з Марыяй Вольскай, якая неўзабаве кінула яго і выйшла замуж за Люцыяна Альтберга. Такім чынам паміж сябрамі атрымалася і нават нейкая сямейная сувязь. А ў Марыі Арнольд (з Альтбергаў) Вацлаў Іваноўскі ў свой час выкладаў хімію.

Дачка Вацлава Ганна ўспамінала: *"Верасень ужо (1941 год. - Л. Л.). Паехала ў Вільню па цёплыя рэчы. Спаткала там бацьку і ён сказаў: "Добра, што ты ёсць. Маеш каня? Трэба ратаваць адсюль абодвух спадарыняў Альтберг". Забрала іх, бо немцы ў Вільні ўжо заганялі яўрэяў у гета. Я не думала, што рызыкую. Запыталася ў фурмана, які мяне вёз, ці пагодзіцца ён забраць "гасцей для мамы", ён усё зразумеў і заўважыў: "Яны маюць такія чорныя вочы". Ехалі тры дні, бо конь ішоў 40 км штодзень, а да Рагачоўшчыны было 120 км. Мы з фурманам часта ішлі пешиш, а старэйшыя спадарыні, якія мелі каля 50 гадоў, сядзелі на возе. Фурман быў файны, яго звалі Адольф Данілевіч, ён быў нашым арандатарам. На палове дарогі, у Эйшышках, Адольф кажа мне: "Панначка, людзі*

кажуць, што ў Эйшышках ужо зрабілі гета. Што рабіць будзем?" А я адказваю: "Адольфічак, можа неяк аб'едзем лесам?" І так даехалі дадому.

Рагачоўшчына была глухой вёскай, сюды ніхто акрамя сваіх не заходзіў. Але не мелі што есці. Купілі карову, свінку, арандатары давалі бульбу і збожжжа. А потым гналі самагонку на продаж. Адзін раз злапалі мяне немцы, атрымала ад іх кіем, збілі ў мяса. Нейк абышлося, мяне сям'я выкупіла. Немцы не ведалі, што мы хаваем яўрээк. Пасля вайны Эма Альтберг была прафесарам фартэпіяна і клавесіна ў Вышэйшай музычнай школе ў Лодзі. Калі выйшла на пенсію, пераехала ў Варшаву. Я адведвала яе, была ў шпіталі і на яе пахаванні. Марыя Арнольд - доктар філасофіі, педагог, працавала ў бібліятэцы Інстытута агульнай хіміі ў Варшаве".

У 1979 годзе Марыя Арнольд з удзячнасцю расказвала гісторыку Юрыю Туронку пра клопаты Іваноўскіх, якія выраставалі яе і сястру ад гета і смерці.

Алена Скіндар з сабакам Яцусем у той час адна жыла ў сваёй частцы Лябёдкі, іншыя харты да таго часу ўжо памерлі. Нехта з сялян аддаў ёй аднаго коніка, нехта прынёс сядло. А Ганна Іваноўская з маці жыла ў фальварку Рагачоўшчына (які да падзелу маёнтка паміж баратамі быў часткай Лябёдкі), іх любімы сабака Туркуць памёр з голаду. Праз нейкі час маці з дачкой знайшлі сваё піяніна, потым з Вільні прывезлі ноты і тады яны разам з прафесарам Эмай Альтберг па вечарах гралі Шапэна. Хату асвятлялі карбідам ці лучынай. Потым здабылі адну карову і аднаго парсючка. Палі стаялі неараныя, бракавала коней і інвентару. У пошуках інвентару Ганна, як самая маладая, курсіравала паміж Вільняй і Лідай, ажно пакуль яе не арыштавалі немцы і не пасадзілі ў лідскую турму.

Першую палову вайны на сваёй частцы Лябёдкі жыў брат Алены Станіслаў з сынам Казімірам, потым ён перабраўся ў Вільню. Казімір пісаў: "...Заставацца на месцы было небяспечна. Старыя крыўды з ваколічнымі вёскамі ў той час вырашаліся пры дапамозе аўтамата ці сякеры.

З суседніх маёнткаў толькі мы ўдых з Вітакам (сынам Станіслава Валеікі з Галавічполя. Станіслаў Валеіка на пачатку XX стагоддзя разам з братамі і Вацлавам Іваноўскім выдалі

беларускую газету "Свабода". - Л. Л.) засталіся на сваіх гаспадарках. Былі маладыя, хуткія, больш жывыя, не мелі асабістых ворагаў, і таму нашы шанцы выжыць былі большыя. Відочна, нехта павінен быў застацца на гаспадарцы, каб пільнаваць дамы, але падчас акупацыі слова "бяспека" не мела сэнсу. Так мы з Вітакам праз мяжу і гаспадарылі".

Казімір Іваноўскі згадвае адзін характэрны выпадак: "Гэта быў 1943 год, навокал панавала анархія. Гарэлі маёнткі, і людзей без абвінавачванняў забівалі... На нашых тэрыторыях немцы не мелі ніякай улады, а ціха сядзелі ў бункерах. З ваколічных вёсак і мястэчак прыезджалі цэлыя табуны фурманак, каб высекчы дрэвы ў нашым лесе, - такім чынам ліквідавалася сацыяльная несправядлівасць.

Аднаго разу прыходзіць да мяне наш эканом Вінцук Санкевіч і кажа:

- Паніч! Прыехалі і высыкаюць ясень на мяжы Старога саду. Нешта зрабі! Я не пайду, бо мяне заб'юць.

Сітуацыя была цяжкай. Зрэгаваць - значыць страціць жыццё, не зрэгаваць - страціць рэшткі прэстыжу, здрадзіць свайму гнязду. Далейшым крокам будзе рабунак дома і гаспадарчага інвентару. Кінуўся да Вітака і расказаў яму пра справы. Вітак маўчком выцягнуў з-пад шафы рэвальвер, узвёў курок і схваў у кішэні. Паглядзеўшы адзін аднаму ў вочы, мы выйшлі з хаты. У той раз удалося захаваць дрэва, твар і сваю скуру. Праз некалькі дзён прыехалі старыя выбачацца і прасіць, каб мы вярнулі ім інструменты. Вярнулі".

З гэтых успамінаў пляменніка можна сабе ўявіць, як жывалі жанчыны, якія, да таго ж, хавалі яўрэяў.

22 кастрычніка 2001 года за ўратаванне яўрэйскай сям'і званне "праведнікаў свету" было нададзена: Сабіне Іваноўскай з Ячыноўскіх, Алене Скіндар з Іваноўскіх, Ганне Карнецкай з Іваноўскіх і Адольфу Данілевічу.

Вось такая гісторыя чалавечнасці. Як для мяне - нічога дзіўнага, бо прыкладна гэтак жа паводзіла сябе большасць маіх суайчыннікаў. За сваё жыццё я наслухаўся шмат гісторый пра тое, як беларусы ратавалі, кармілі і хавалі яўрэяў, бо разумелі, што нельга забіваць людзей! І мая мама расказвала, як мой дзед даваў ёй кавалак хлеба - усё, што меў беларускі селянін у той

час, - і адпраўляў у Ваўкавыскае гета, каб яна перадала той хлеб былым суседзям-яўрэям...

У 1944 годзе ўжо выразна адчувалася, што немцы сыходзяць. Рознымі шляхамі Іваноўскія здабылі ў немцаў пропускі на выезд у Варшаву. Апошняй, ажно ў Мінску, дастала пропуск для сябе і свайго сабакі Алена Скіндар. Пляменніца Ганна ўспамінала, што падчас паездкі чыгуначнікі паводзілі сябе парознаму: дапамагалі ці, наадварот, з-за сабакі нават выкідвалі з цягніка. Але неяк на Вялікдзень 1944 года Алена ўсё ж дабралася да Варшавы і пасялілася ў сваякоў Міхаловічаў на вуліцы Лекарскай. На ўездзе ў Варшаву Алену абрабавалі. Жаўнеры заўважылі жанчыну ў футры з хартом на павадку, загадалі ёй распрануцца і ў адзенні знайшлі мяшочак з упрыгожваннямі. Усё забралі, пакінулі толькі сабаку.

Праз нейкі час Алена пасялілася на ўскрайку Варшавы - у Блоні (так па-польску завецца "Выган"), у хатцы вартаўніка саду. Ёй тут спадабалася, але, каб зарабіць, наймалася фурманам, працавала ў сялян на гаспадарцы, давала ўрокі французскай і англійскай мовы.

У лістападзе 1945 года пляменніца Ганна Іваноўская атрымала працу касіркi ў "Адмысловай сталовай аддзела культуры і мастацтва" Варшаўскага магістрата, якая знаходзілася ў Празе (раён Варшавы на правым беразе Віслы).

Аднойчы Ганна падавала яечню нейкаму англічаніну, які кіраваў групай дапамогі польскаму народу, і пачала з ім размаўляць. Раптам пачула: "Ці ведаеце вы, лэдзі, маю сяброўку, якую я шукаю, яе завець Алена Скіндар?"

- Гэта ж мая цётка Алена! - адказвае маладая Іваноўская.
- Так, я ведаю Алену Скіндар, яна жыве за трыццаць кіламетраў ад Варшавы.

Ганна даведваецца, што гэтыя англічане - квакеры, пацыфісты і таму не служылі ў арміі, але былі абавязаныя прысвяціць адзін год грамадскай працы. Кіраўнік групы гаворыць, што хоча ўзяць сваю старую сяброўку ў якасці перакладчыцы ў пункт дапамогі, які месціцца дзесьці на былым плацдарме каля Віслы - там усё разбіта, і людзі жывуць у зямлянках. Ганна сядзе на ровар і едзе ў Блонь да цёткі.

Але да таго часу Алену Скіндар ужо гэтак змудзілі сяляне

з Блоні, што яна ўцякае ў Люблін да Сабіны Іваноўскай (маці Ганны), якая там пасялілася ў недабудаваным доме свайго загінуўшага сына Вацлава. Жывучы ў Любліне, Алена мае харта Яцуса і таксу Пёку Сабіны. Гэтая такса, як і Яцусь, прыехала з Лябёдка і перажыла Варшаўскае паўстанне.

У красавіку 1946 года ў Люблін прыехаў кіраўнік квакераў у Польшчы Філіп Зялей (той самы знаёмы па сталоўцы) і забраў Алену з сабакамі ў горад Кажаніцы. Запэўніў яе, што не трэба ні аб чым думаць, бо ён дасць ёй усё і будзе ўтрымліваць "яе як сам сябе". Алена з радасцю запісвае ў сваім дзенніку: *"Здарыўся цуд, англічане мяне шукаюць на працу і дадуць мне і Яцулю харчаванне і заробак"*.

Кажаніцы - былая каралеўская маёмасць, месца нараджэння караля Жыгімонта Старога. У памяць аб гэтай падзеі ў 1518 годзе паставілі калону. Яна з'яўляецца сёння самым старым свецкім помнікам у Польшчы. У Кажаніцах меўся палац з цудоўным паркам, а таксама пушча для каралеўскага палявання. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай гэтая маёмасць была падорана нейкаму рускаму генералу.

Пасля Другой сусветнай вайны англійскі пункт дапамогі быў арганізаваны ў афіцыне каля напаўзгарэлага палаца. Яшчэ з 1920-х палац з афіцынамі стаў дзяржаўнай маёмасцю, і тут пачала працаваць вядомая дзяржаўная канюшня для гадоўлі пародзістых коней, а потым і коней для спорту.

Да таго часу з захаду пачалі патрохі вяртаць нарабаваных немцамі коней. Вярнуўся даваенны дырэктар стайні - спадар Зопі - і зноў узначаліў стайню. Алену Скіндар дырэктар ведаў яшчэ з даваенных часоў па розных конных выставах і спаборніцтвах, да таго ж, яна раней і сама гасцявала ў Кажаніцах. Дарэчы, Зопі разам з пляменнікам Алены Ежы Іваноўскім (сынам брата Тадаса) займаўся вяртаннем коней, сагнаных у Германію, і перадаў пляменніку, дзе цяпер жыве яго цётка.

Алена зноў пачувалася шчаслівай: мае англічан, працу на паветры, а не ў бюро, мае заробак для сябе і Яцуса і, акрамя таго, мае справу з коньмі, і дырэктар дазваляе ёй ездзіць вярхом па пушчы. Да таго ж, у прыгожым парку цячэ ручай для ранішняга купання.

Ёй ужо амаль 60 гадоў. Як я пісаў вышэй, перад вайной,

падчас спаборніцтваў у Лодзі яна ўпала з каня і атрымала кантузію. З гадамі яна пачала кульгаць, а часам у яе дваіўся зрок. Пасля ад'езду квакераў Алена вымаліла сабе жылло ў стайні. Дырэктар Зопі па сваёй дабрыні дазволіў ёй спаць у канюшні. Пасля гэтага ў дзённіку Алена напісала, што зноў пачуваецца шчаслівай. Старыя конюхі з гэтай стайні ведалі яе яшчэ з даваенных часоў, і хтосьці з іх, жадаючы дагадзіць, зрабіў зэдлік з тоўстых габляваных дошак без выкарыстання цвікоў. Было гэта ў 1947 годзе. Гэты зэдлік потым быў з ёй да канца жыцця. Але, калі спадар Зопі выйшаў на пенсію, новы дырэктар выгнаў яе са стайні. Тады Алена перасялілася на ўскраек мястэчка, у малую хатку, адкуль яна ўсё ж магла бачыць коней. Седзячы на зэдліку, старая варыла мяса свайму сабаку - мяса для сабакі, адвар для сябе. Хорт Яцусь да таго часу ўжо памёр, а яго месца занялі два чарговыя сабакі - жоўты і белы (Мішка і Белка). Ад квакераў Алена Скіндар атрымлівала малую пенсію. Пляменнік Казімір згадаў: *"Са студэнцкіх часоў цётка мела сяброў у Англіі, і тыя дасылалі ёй на некалькі фунтаў. Пра гэта ведалі суседзі і заўсёды прасілі ў яе грошы. Ніколі не адмаўляла. Да канца жыцця захавала высокі стыль і шляхетнасць, ужо нічога не маючы сама, усё дадавала іншым".* Той жа Казімір дадае цікавую рысу да вобразу апантанай спартсменкі: яна пашкодзіла нагу, бо *"ва ўзросце амаль што 80 гадоў вучылася ездзіць на матаролеры, які ёй даслалі англійскія сябры".*

Пляменніца Ганна з Іваноўскіх пісала, што цётка Алена жыла ў атачэнні добрых людзей, але са смуткам марыла пра вяртанне дадому, у Лябёдку. Яна ж запісала цікавую гісторыю, якая адбылася ў канцы цётчынага жыцця: *"Некалі ў Кажаніцах цётка Алена з-за траўмы нагі патрапіла ў шпіталь. Пры чарговым абходзе з'явіўся доктар-ардынатар. Гледзячы на картачку хворай, ён спытаў: "Іваноўская-Скіндар - можа вы сваячка інжынера Леанарда Іваноўскага з Пецярбурга?" - "Так, адказала цётка. - Яго дачка". "О, тады прашу, каб вы былі маім асабістым пацыентам. Бо я вывучыўся на лекара дзякуючы вашаму бацьку. Маё прозвішча Цывінскі, мая маці працавала ў сп. Леанарда Іваноўскага ў Пецярбургу перад Першай сусветнай вайной. Дзякуючы стыпендыі вашага бацькі я скончыў медыцынскі факультэт".*

Сям'я доктара Цывінскага паставілася да Алены Іваноўскай, як да роднага чалавека. Яны разумелі яе любоў да харта, жаданне жыць каля стайні і забяспечылі ёй поўную апеку. Калі доктар Цывінскі быў пераведзены ў іншы горад, ён перадаў хворую дачку свайго былога дабрадзея пад апеку наступнаму доктару, Сабашаку. Доктар Сабашак шмат гадоў даглядаў Алену, трымаў яе грошы і пры неабходнасці прысылаў сваю ахмістрыню з правіянтам ці, каб прыбраць кватэру. Ён меў пастаянны тэлефонны кантакт з яе пляменніцай Ганнай, якая жыла ў Варшаве і клапацілася пра сваю цётку.

Алена Скіндар жыла 88 гадоў, памерла хутка, і зычлівыя людзі зрабілі так, што на могілкі яе павезлі на прыгожай, пакрытай конскай гунькай, платформе, якую цягнулі прыгожыя коні. Ксёндз-дэкан у сваёй прамове расказаў, што за доўгае жыццё ў Кажаніцах (пражыла тут 26 гадоў) ніхто не ведаў, што гэтая прыгорбленая асоба з сабакам на паску - адна з паходняў культуры на Лідчыне.

Пахавальную платформу і коней са стайні на пахаванне Алены Скіндар замовіла жонка доктара Сабашака. *"Гэта яна дапамагла мне на рэшту грошай цёткі тання пакласці на яе магілу камень. Пра маці доктара Цывінскага цётка Алена неяк расказвала, што ахмістрыня Цывінская ў Пецярбургу была вельмі добрым чалавекам"*, - успамінала Ганна з Іваноўскіх.

А пляменнік Казімір Іваноўскі з пэўнай іроніяй успамінаў: *"Я з братам быў на яе пахаванні. На гэты раз стайня дапамагла - дала воз-платформу з парай коней і чатырох абмундзіраваных жакеяў. Так, мела пахаванне, аб якім магла марыць - малітву ксяндза перарывала іржанне коней. Падчас пахавання здарыўся дзіўны выпадак. Для развітання з нябожчыцай труну паставілі каля долу і туды, у дол, упаў адзін з жакеяў. Цётка заўсёды мела да іх слабасць, і жакей быў бы ёй прыемным кампан'ёнам у апошняе падарожжа, але хлопца выцягнулі"*.

Дачка Вацлава Іваноўскага, пляменніца Ганна занатавала: *"З яе простых рэчаў забрала ў Варшаву зэдлік, пра які цётка сказала, што зрабіў яго нехта са стайні. Гэты зэдлік - мой каштоўны антык"*.

Леанід Лаўрэш.

І. Анталогія беларускіх народных песняў

1. Пра народ

Ніжэй надрукаваныя песні, надзвычай адметныя па словах і музыцы, былі сабраныя ў радыусе некалькіх кіламетраў ад Лябёдка, каля мястэчка Васілішкі. Яны, за малым выняткам, хутчэй за ўсё прадстаўляюць песні, якія спяваюцца на значна большым абшары - іх спявае ўвесь беларускі народ. На жаль, яны хутка замяняюцца расійскімі ці польскімі песнямі, якія сяляне, адслужыўшыя свой тэрмін у расійскім войску, прыносяць з сабой у родныя вёскі.

Беларусь займае прыкладна поўдзень і ўсход гістарычнай Літвы, якая некалі была населеная народам сармацкага¹ паходжання і які падзяляўся на дзве галіны - летувіскую і славянскую. Першая ўключала ў сябе ўласна летувісаў, летаў, старажытных прусаў і яцвягаў (зараз зніклых), а другая - багемцаў, украінцаў, палякаў, беларусаў і багата іншых.

Цяперашнія беларусы² несумненна маюць трохі польскай і летувіскай крыві³, гэтаксама, як і крыві з іншых навакольных народаў. Землеўладальнікі - часцей за ўсё палякі і спавядаюць каталіцтва, як і бальшыня сялян на поўначы, але на поўдні былыя ўніяты⁴ былі прымушаны рускімі далучыцца да праваслаўнай царквы (1839 г.). Беларусы зараз займаюць Віцебшчыну,

---

¹ Алена Іваноўская прыводзіць тут папулярнае раней паданне пра сармацкае паходжанне шляхты - *Л. Л.*

² Часам называюць беларусаў і белымі рускімі, аднак ніводзін беларус ніколі не дазволіць называць сябе імем, якое значыць, што ён - расіец - *аўт.*

³ Па сучасным меркаванні беларусы з'явіліся ў выніку змешвання балцкага і славянскага элементу - *Л. Л.*

⁴ Уніяты ўжывалі грэцкія рытуалы, але былі католікамі і падпарадкоўваліся рымскаму папу - *аўт.*

Полаччыну, Меншчыну, Магілёўшчыну, Гарадзеншчыну і Віленшчыну (акрамя некалькіх раёнаў на поўначы), дзе яны актыўна ладзяць нацыянальнае адраджэнне, каб адлучыцца ад палякаў і летувісаў з аднаго боку і ад рускіх з другога. Існуюць нацыянальныя суполкі, першая з якіх мела назву Грамада. Другая, "Загляне сонца і ў наша ваконца", займаецца болей літаратурнымі, чым палітычнымі справамі. Мова іх - беларуская і зусім непадобная да летувіскай (якая больш шчыльна звязана з санскрытам, чым любая іншая еўрапейская мова) і, хоць і непадобная яна на польскую, тым не менш бліжэй да польскай, чым да рускай мовы.

Беларусаў трэба асабліва адрозніваць ад чырвонарусаў (маларосаў ці украінцаў, як яны насамрэч самі сябе называюць) Украіны, Галіцыі і г. д., да якіх яны вельмі падобны мовай. Духоўным цэнтрам Украіны з'яўляецца горад Львоў, дзе на ўкраінскай мове чытаюцца лекцыі і друкуюцца кнігі⁵.

Ад даўніх часоў беларусы і летувісы з усіх бакоў цярпелі ўціск і прыгнёт, з поўначы ад лівонцаў, з захаду ад крыжакоў, з поўдня ад палякаў, а з усходу ад рускіх. У тыя даўнія часы літоўцы жылі плямёнамі, адзеленымі адно ад аднаго лясамі. Рынгольд (1225 г.) упершыню аб'яднаў іх, а ягоны сын Міндоўг утварыў хаўрус з лівонцамі і заваяваў беларусаў⁶. Тым не менш, мова скоранага народа стала афіцыйнай⁷ мовай і пашырылася амаль на ўсю Літву. На ёй гаварылі нават пры двары і ў дамах знаці. Каля 1325 г. Гедзімін, які ўзяў сабе тытул *Rex multorum Ruthenorum*, пашырыў свае ўладанні далей у Польшчу і Расію. Ягоны ўнук Ягайла, пры якім летувісы сталі хрысціянамі, ажаніўшыся з каралевай Польшчы Ядвігай, заключыў хаўрус з Польшчай. Пасля гэтага гісторыя абедзвюх краін стала аднолькавай, і хутка пашырыўся польскі ўплыў. Менавіта пасля гэтага беларуская мова была заменена польскай⁸.

Вялікія лясы, што ўсё яшчэ пакрываюць нашу зямлю, глы-

---

⁵ Творы нацыянальнага ўкраінскага паэта Тараса Шаўчэнкі перакладзіся на рускую мову - *аўт.*

⁶ Тут Алена Іваноўскай пераказвае гістарычныя міфы XIX ст. - *Л. Л.*

⁷ На ёй напісаны Статуты і Метрыкі ВКЛ - *аўт.*

⁸ Беларуская мова ў Польшчы завецца русінскай, а ў Маскве - літвінскай - *аўт.*

бока паўплывалі на характар народа. Гэта апошнія некранутыя лясы Еўропы, у іх яшчэ водзяцца зубры (еўрапейскія бізоны). Да чагырнаццатага стагоддзя яны давалі жыхарам схованку ад ворагаў і прычыніліся да таго, што іх не закранула цывілізацыя і хрысціянства, якое пракацілася праз больш дасяжныя краіны, таму яны былі адным з апошніх народаў, адарваных ад паганскіх традыцый. Іхняя рэлігія - пакланенне прыродзе, увасобленай у дрэвах, агні і змеях. У пушчы - дзікім лесе - гарэла нязгаснае вогнішча - Зніч⁹, запаленае дзяўчатамі - і менавіта там найвышэйшы святар Крыва Крывейта (суддзя над суддзямі) ладзіў абрады, і яму дапамагалі сямнаццаць розных святароў.

Нават у нашы дні сяляне містычна ўшаноўваюць дрэвы і, ходзячы ад хаціны да хаціны, часам на ганку можна ўбачыць гліняную міску малака, што, па словах гаспадара, была пастаўлена тут для вужакі, які накліча бяду, калі яго не пакарміць, бо існуе павер'е, што гэтыя змеі паходзяць ад нейкага старадаўняга і некалі свясчэннага роду.

Людзі захоўваюць багата старых павер'яў і рытуалаў. У балотах жыве Балотны дзядзька, які альбо дапамагае паляўнічаму высачыць здабычу ці, калі не ў гуморы, заводзіць яго ў самае глыбокае месца на багне, дзе той, нават у добра знаёмым месцы, блудзіць. Існуе думка, што браканьеру, якому шанцуе, дапамагае Дзядзька, але калі яго спытаць, ці праўда гэта, ён рашуча адмовіцца.

Лясны Дзядзька паводзіць сябе гэтак жа з тымі, хто палное на лася, аленя ці іншых лясных жывёл. Водзяцца ваўкалакі, якія ядуць дзяцей і адмысловыя духі, па павер'і падобныя да альховых ствалоў, што маюць сілу над коньмі. Конь, які ім даспадобы, заўсёды ў добрым стане і добра працуе, бо яны ўначы кормяць і даглядаюць яго. А вось на іншых конях, кепска дагледжаных і няздатных да працы, усю ноч ездзілі гэтыя духі. У многіх хлявах, дзе стаяць коні, можна ўбачыць мёртвую сароку, падвешаную за дзюбу да столі, гэта павінна адагнаць усякае ліха, насланае духамі.

У некаторых далёкіх вёсках на Купалле хлопцы раскла-

---

⁹ У Віленскай катэдры ляжыць камень, на якім гарэў Зніч, а звонку стаіць вежа, з якой Крыва Крывейта звяртаўся да людзей - *аўт.*

даюць вогнішча на палянцы і скачуць цераз яго. На Купалле таксама можна знайсці "папараць-кветку", якая свеціцца ў цемры, бы каштоўны камень, і якая таму, хто знайшоў яе, выконвае заветнае жаданне, але пошукі яе звязаны з вялікай небяспекай.

Яшчэ адзін цікавы звычай у гэты час - гэта калі хлопцы і дзяўчаты ўюць вянкi з кветак з прымацаванымі запаленымі свечкамі, якія потым пускаюць плыць па чыстай вадзе. Сустрэча двух вялкоў значыць вяселле, а пагаслая свечка - смерць. На пачатку жніва існуе звычай, калі адна са жней зжынае і перавязвае два жытнёвыя снапы, якія яна бярэ з сабою дадому, а ў верасні тыя снапы кладуць крыж-накрыж на зямлю і пакрываюць зямлёю, пасля чаго пачынаецца сяўба. На Дзень усіх святых на Лідчыне сяляне ладзяць абрад, званы Дзяды. Яны апоўначы ў царкве ці на могілках ставяць ежу і пітво, частуючы душы памёрлых, якія ўстаюць і спажываюць пастаўленыя ім стравы.

Усе сяляне надта баяцца агню, выкліканага маланкаю, і яны ніколі не зрабляць ані найменшай спробы пагушыць яго, нават калі б гарэла іхняя ўласная хата. Сяляне страшна палюхаюцца, калі хто-небудзь накіруе стрэльбу на сонца, зоркі, месяц і нават на неба. Няшчасцем лічыцца пахваліць суседскую гавяду, але як хто так зробіць, то гаспадар можа засцерагчыся ад ліха тут жа сплюнуўшы. Найбольшае ліха нясе пахвала чалавека, які ў глыбіні душы жадае таму, каго хваліць зла, гэта ж тычыцца жывёлы і іншых рэчаў. Вера ў сурок вельмі пашырана не толькі між сялян, але і паноў. Існуе павер'е, што смуглявыя людзі, асабліва чарнавокія жанчыны, наводзяць чары на жывёлу. Так, нованароджанае жарабятка ніколі не трэба паказваць чужому, калі толькі ў яго не добрыя вочы і лёгкая рука. Аднак, калі ўзнікне патрэба паказаць жывёлу каму-небудзь з ліхім вокам, ліха можна прадухіліць сказаўшы шэптам: "Дзярках - у зубы, і соль - у вочы". І ўсё ж, калі ліха ўжо было ўчынена, адзіны сродак - гэта даць жывёліне вады, у якой была выварана расліна па назве зрочнік. Калі ўсё ж жывёліна захварэе, гэта сведчыць пра тое, што яе "налячылі". Таксама можна абкурыць жывёліну дымам паленай расліны, але на гэта многія пазіраюць як на чорную магію. Лекі ад спалоху людзей ці жывёлы - гэта "волас сабакі,

які ўкусіў" напалоханага. Для гэтага бяруць волас таго, хто напужаў, і спальваюць яго каля спалоханага чалавека. Ёсць іншая трава, любчык, корань касача, з якога можна зварыць палюбоўны напой, палову якога, як чай, можа выпіць любы з бакоў. На віленскім кірмашы, 4 сакавіка, жанчыны прадаюць травы для гэтага, але яны ніколі не прададуць іх таму, каго яны лічаць, што той купляе несур'ёзна. Ёсць павер'е, што калі няшчасны закаханы кіне, нягледзячы, за спіну чырвоную нітку, то тут жа забудзе на сваё гора. На дзень св. Андрэя Першазванага вясковыя дзеўкі варожаць пра будучыню, за каго яны пойдучь замуж і хто з іх першай пойдзе замуж. Кожная кладзе камячок хлеба ў пакоі і потым чакае, чый сабака першы з'есць яго, ці, выліваючы воск свечкі ў халодную ваду, а потым варожаць па цені, адкіданым на сцяну гэтым воскам ці ставячы пад ложка таямна ад дзяўчыны, якая хоча замуж, місу з вадою і з палачкай наўскасяк, званай мост, каб той ноччу прысніць мужчыну, што апынецца з ёю ў лодцы.

Спаткаць рускага святара (папа) - найбольшая бяда, і таму прынята тройчы плюнуць, каб ухіліць ліха. Вядома, гэта выклікае абурэнне, і ў розныя часы адбываліся суды супраць католікаў за адкрытае пляванне перад папам на вуліцы.

Адметнасць краю - гэта вялікія балоты, якія дзе-нідзе перарываюцца азёрамі. Між вялікіх абшараў некранутага лесу - узвышкі з пясчанай і неўрадлівай зямлёй. Сям-там растуць купкі ядлоўцу, і зямля можа даць такія мізэрны ўраджай жыта, што сялянам бывае даводзіцца дамешваць тоўчаную бярозавую кару ў муку. Самі сяляне - прадстаўнікі сапраўднай, прыгожай, выразна славянскай пароды. Звяртаюць на сябе ўвагу светлыя валасы і сінія вочы, і светлы колер іхняга аблічча выдзяляе іх ад палякаў ці рускіх. Мужчыны зазвычай працуюць у полі ўлетку босыя ці ў старамодных бярозавых, ліпавых ці лазовых лапцях, у портках з нефарбаванага ільну, з каляровым пасам, у вольнага крою кашулі і самаробным саламяным брылі; зімою, калі гэта для іх дасяжна, абуваюць боты, невялікую палатняную шапку і вялікі аўчынны кажух. Жанчыны носяць на галаве стракатыя, завязаныя хусткі і спадніцы з дамакананага палатна, пафарбаванага ў розныя колеры ці мужчынскую кашулю або

белую баваўняную блюзку з вышыўкай на шыі і на манжэтах рукавоў і паверх яе па святых расшыты ўзорамі вяльветавы гарсэт, збольшага падобны да тырольскага і для прыгажосці яшчэ і з маністамі.

Далей на поўдзень у мужчын трохі больш выразнае нацыянальнае адзенне, якое складаецца з круглай шапачкі з шырокім адваротам і шэрай суконнай світкі, са зборкай ззаду і даўжынёю амаль да калень. Жанчыны носяць нечым падобную світку, але яна абшытая чорнай тасьмой.

Пакаленні прыгону, у якім сяляне мусілі абрабляць зямлю, якую яны любілі, не для сябе, а для якога-небудзь ліхога пана, не прывялі іх да злоснай насмешкі, як гэта стала з расійскімі прыгоннымі, а да тужлівага містыцызму, які дзівосным чынам узбагаціў іхнюю паэзію. Іхнія песні - адзіны сродак, праз які яны могуць выразіць сябе і, здаецца, што ў іх яны сабралі ўсё замілаванне да сваёй няшчаснай зямлі, замілаванне, якое, пэўна, самае моцнае з таго, што ёсць у іхняй натуре. Чалавекам без зямлі, ці нават тым, хто прыйшоў з горада, пагарджаюць, а пры прыгоне, хоць селянін ніколі не вагаўся абкрасці ці падмануць свайго пана, у час жніва нейкая вернасць узнікала з ягонага гонару і любові да зямлі і змушала яго старанна і чэсна працаваць, каб атрымаць найлепшую аддачу.

Песні спяваюцца без музыкальнага суправаджэння калі доўгімі зімовымі вечарамі жанчыны збіраюцца ў чыёй-небудзь хаце, дзе яны прадуць і ткуць, слухаюць апавяданні пра нячыстую сілу і казкі. Спяваюць яны з усякай нагоды, пяюць адмысловыя песні на Каляды, на жніво, на вяселле і на пахаванне. Вобразы спакойныя і немудрагелістыя, эпітэты простыя і амаль да кожнай песні ёсць уступ з апісаннем якой-небудзь сцэны лесу ці поля. У песнях няма вайны, калі гэта не смерць каханка, ці дзе б ні спявалася б пра казака, але не з-за ягоных подзвігаў на полі бітвы, а пра яго заляцанні ў жытнёвым полі.

Казак-перакаці-поле ("казак" з турэцкай "вершнік" ці "разбойнік") у гэтых песнях скрозь з'яўляецца рамантычным каханкам. Ён прыехаў з украінскіх стэпаў, дзе казакі выконвалі ролю памежнае варты. За гэтую сваю службу яны мелі пэўныя правы, парушэнне якіх звычайна прыводзіла да казацкіх забу-

рэнняў. Яны былі мешанай расы з мангольскай, польскай, татарскай і рускай крывёю і да іхніх умацаванняў на Доне і Дняпры дабіраўся кожны разбойнік, злачынец ці палітычны ўцякач, які хаваўся ад правасуддзя. Яны былі вёрткія, вынослівыя і смелыя, умела спраўляліся з лёгкімі рачнымі лодкамі, і ёсць гісторыі пра казацкія выправы па вадзе ажно да Канстанцінопаля.

Паэтычны ўплыў суседніх народаў пэўна быў вельмі моцны. Найбліжэйшымі суседзям беларусаў на паўночным захадзе былі леты (латышы), у якіх усё яшчэ захваліся амаль што не запісаныя да нашага часу эпічныя паэмы. Далей на поўнач былі фіны, стваральнікі Калевалы. Летувісы таксама мелі вельмі прыгожую лірычную паэзію, у пэўнай ступені падобную да беларускай, а сярод эстонцаў на балтыйскім узбярэжжы былі не абы якія паэты-барды, гэтаксама, як і паміж палякаў і ўкраінцаў; і першыя, і другія маюць надзвычай багатую нацыянальную паэзію.

Відавочна, што ўзнікненне песняў не можа датавацца, тым болей, што патрэбны былі стагоддзі, каб яны развіліся. Няма сумневу, што большасць песняў з'явілася ў вельмі раннія часы, тады як змяненні ў іх адбываліся яшчэ, бадай, у гэтым стагоддзі.

Рэзкім кантрастам маркотнай музыцы песняў выступае весялоць танцавальнай музыкі, надзвычай жыццярadasнай. Звычайныя танцы - гэта Мяцеліца ці Суседка, Мікіта і Круцель. Зайчык - цяпер даволі рэдкі - танцуюць праз перакрываваныя кійкі пад акампанемент адмысловых слоў. На поўдні просты люд скача Лявоніху і Вераб'я. Мяцеліцу скачуць двое, суправаджаючы скокі драматычнымі дзеямі. Мікіта - мужчынскі танец з элементамі атлетычнага змагання. Круцель звычайна скача адзін мужчына і дзве жанчыны, адна за адной. Самы шалёны танец, па назве Казак, быў прынесены з Украіны і часта выконваецца ў форме спаборніцтва, у якім кожны танцор імкнецца зрабіць больш складанае па, чым ягоны канкурэнт, пакуль адзін з іх не здасца, бо не здольны працягваць далей. Народны інструмент, які акампануе гэтым танцам, завецца дуда, кштальту шатландскай. Таксама шмат відаў флейты (дудкі), зробленай з вербалозу ці бярозы, найцікавейшая з іх труба даўжынёю сантыметраў з семдзесят; яна зроблена са сцябла

маладой хвойкі, з якога вынялі сарцавіну. Толькі адну мелодыю граюць на гэтым інструменце восеньскімі начамі, калі пасуць коней і жывёлу. Гэтую мелодыю ніколі не іграюць, покуль не міне лета. Нажаль, як гэта адбываецца з песнямі, народныя танцы замяняюцца сучаснымі, а народныя інструменты - скрыпкай і гармонікам.

2. Песні

Першыя шэсць песняў спяваюць сялянкі ў час штодзённай працы, увечары, калі яны сядзяць з прадзівам ці калі ўдзень ці ўвечары даглядаюць жывёлу. У музыцы і словах вельмі мала вонкавага ўплыву, хоць многія радкі сёння значна мяняюцца. Першыя два радкі звычайна служаць зачынам, у іх апавядаецца пра розныя вясковыя здарэнні ці заняткі, у іх надзвычай простая мова ў якой шмат памяншальных форм, утвораных ад прыметнікаў.

Першая песня асабліва характэрная і, пэўна, яе найчасцей спяваюць жонкі, асабліва, калі мелі такі ці падобны лёс. Карціна спакусы дзяўчыны падаецца ва ўступе, дзе яна ляжыць і разважае пра сваё няшчаснае каханне. У трэцяй страфе глухое рыпенне колаў калёс нагадвае ёй уласныя пакуты, і ўся страфа перадае жывы малюнак восеньскай маркоты.

"Стучаць, гучаць куты колы,

Па калеі йдучы.

Плачэць, плачэць дзяўчынунька,

На пярэсці йдучы."

Наступныя дзве песні расказваюць, як яе з пустою адгаворкаю пакінуў каханак і як яна сваімі чарамі намагаецца вярнуць яго сабе. Але ўсе намаганні марныя, і з адчаю плач вырываецца з ейнай душы:

"Божа мілусенькі!

А хто ж будзе гадаваці

Маё малюсенько?"

У другой песні падаецца даволі незвычайны між людзей

персанаж, а менавіта, ухаджор, які імкнецца дараваць ейныя паводзіны з іншымі каханкамі. Аднак канчаецца гэта тым, што яна раптам бачыць, што ейны каханы ляжыць нежывы.

Трэцяя песня не такая па будове арганічная, як іншыя і, здаецца, нясе на сабе як адбітак змен, гэтак і чужога ўплыву і ў музыцы, і ў словах. Згадка казака, што пайшоў на вайну, як быццам паказвае на дату каля 1800 г., калі сяляне былі змушаны служыць у расійскім войску.

Настрой у чацвёртай песні ізноў даволі чужы для народа, які не прывык, як вынікае з песні, ставіцца легкадумна да шлюбу. Тут таксама ўжытае слова "жалавацца" ў трэцім радку трэцяй страфы заміж звычайнага слова "скардзіцца" як бы паказвае на чужы, хутчэй за ўсё расійскі, уплыў.

Пятая песня болей, чым іншыя падобна на баладу. Яна расказвае як малады шляхцюк выпраўляецца коньмі, каб завезці вясковай дзеўчыне прываротнае зелле, якое яна просіць. Калі ж, урэшце, ён даязджае да свае мэты, зязюля, птушка шлюбу, падказвае яму, што гэта ён сам, а не трава, каго хоча Марыся. Гаворачы пра каго-небудзь з вышэйшага стану, як пра "выкшталцонага шляхцюка", селянін, вядома ж, пастараецца гаварыць як мага бліжэй да польскай манеры, жадаючы пераймаць сваіх паноў, што можна пабачыць у спробе вымаўляць "мне" (у маім) як польскае "и mnie", скуль "и" ператварылася ў "ў". Ізноў жа, польскае слова "carnum - чарным" ужыта заміж беларускага слова "чорным".

Пераклаў з англійскай Мікола Бусел.

2. Зашумеў дубочак

No. 2. *Zašumiěj duboček* (The oak-tree rustled).

The musical score is written in 3/4 time with a tempo marking of quarter note = 60. It consists of two staves. The first staff has a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter). The second staff has a treble clef and a key signature of one flat. The melody is: D4 (quarter), E4 (quarter), F4 (quarter), G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter). The lyrics are written below the notes.

Za-su-mieŭ du - bo - ček, Zie-lo-ny li - sto - ček,
Nie wi-dzie - ja mi-len-ka - ho Praz ce-ly dzie - nio-ček.

Зашумеў дубочак,
Зялёны лісточак,
"Не відзела міленькага,
Праз цэлы дзянечак.
Не відзела міленькага,
Праз цэлы дзянечак.

"Ой, няхай жа кажуць,
Ой, няхай гавораць,
Няхай сябе пагавораць,
Абы добра была.
Няхай сябе пагавораць,
Абы добра была.

Учора быў панядзелак,
А дзісяй - аўторак,
Я думала, мой міленькі,
Што нядзелек сорак".

А ў полі жыта,
Калінай крыта,
Пад зялёнай бярозай
Мой міленькі ўбіты.
Пад зялёнай бярозай
Мой міленькі ўбіты.

"Па садочку хаджу,
Вінаград саджу.
Пастой, пастой, мая міла,
Што я табе скажу.
Пастой, пастой, мая міла,
Што я табе скажу.

Ой, убіты, убіты,
Нічым не накрыты,
Чорненькай кітайкай
Вочанькі прыкрыты.
Чорненькай кітайкай
Вочанькі прыкрыты".

Што на цябе кажуць,
Што на цябе гавораць,
Што да цябе маладзенькай
Кавалеры ходзяць.
Што да цябе маладзенькай
Кавалеры ходзяць".

3. Ох! Ты, поле

No. 3. *Och! Ty Pole* (O! my field!).

The image shows a musical score for the piece 'Och! Ty Pole'. It consists of two staves of music in G major and 4/4 time. The tempo is marked as quarter note = 60. The lyrics are written below the notes. The first staff has the lyrics 'Och! Ty po - le ma - je, Po - le by - stro je,' and the second staff has 'Ni ura - dzi - to po - le, Choć na do - lu ma - ju.'

"Ох! Ты, поле, маё,
Поле быстрае,
Ні ўрадзіла, поле,
Хоць на долю маю.

Ні ўрадзіла, поле,
Хоць на долю маю,
А ўрадзіла, поле,
Куст, куст кудравенькі.
А ўрадзіла, поле,
Куст, куст кудравенькі.

А пад тым кусточкам,
Конь вароны стаіць,
А пад тым конікам,
Казак убіты ляжыць.
А пад тым конікам,
Казак убіты ляжыць".

"Не кажы ты, коню,
Што я ўбіты ляжу,
А скажы ты, коню,
Што я ў войску служу.
А скажы ты, коню,
Што я ў войску служу.

А скажы ты, коню,
Што я ў войску служу.
Выслужыў я сабе,
Да быліначку.
Да ў чыстым полі,
Да магілачку".

4. Дзе ты, хмелю?

No. 4. *Hdzie Ty Chmielu?* (Where hast thou spent the winter?).

Hdzie Ty chmie-lu zi - ma - woŭ? Ćym nie naz-wi - woŭ - sia?

Hdzie Ty syn - ku na - ěe-woŭ? Ćym nie ra - zu - woŭ - sia?

Hdzie Ty syn - ku na - ěe woŭ? Ćym nie ra - zu - woŭ - sia?

“Дзе ты, хмелю, зімаваў,
Чым не развіваўся?
Дзе ты, сынку, начаваў,
Чым не разуваўся?
Дзе ты, сынку, начаваў,
Чым не разуваўся?”

"Зімаваў я, хмелю,
У лесе на ляшчыне".
"Начаваў я, маменька,
Пры младай дзяўчыне.
Начаваў я, маменька,
Пры младай дзяўчыне."

“Дзе ты, сынку, ходзіш?
Што ты, сынку, робіш?
Жалуюцца суседачкі,
Што ты шкоду робіш.
Жалуюцца суседачкі,
Што ты шкоду робіш”.

"Было мяне ажаніць,
Як я нарадзіўся,
То я нідзе не цягаўся б,
А ні валачыўся.
То я нідзе не цягаўся б,
А ні валачыўся.

О, на што ж мне жаніцца?
О, на што ж мне жонка?
Ой, ёсць у мяне суседачка,
Добра прыяцёлка.
Ой, ёсць у мяне суседачка,
Добра прыяцёлка".

"Пайшоў сівы, барадаты
Каліну ламаці.
Прыйдзі, прыйдзі, мой міленькі,
Бо я адна ў хаце.
Прыйдзі, прыйдзі, мой міленькі,
Бо я адна ў хаце".

5. Зашумела ў бору сасонка

No. 5. *Zašumieta u boru sasonka* (In the forest the pine murmurs).

The image shows a musical score for a piece titled "Zašumieta u boru sasonka". It consists of two staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The tempo is marked as "♩ = 60". The melody is simple and consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes.

Za - šu - mie - la u bo - ru sa - son - ka.
Za - šu - mie - la u lo - ru sa - son - ka.

Зашумела ў бору сасонка,
Зашумела ў бору сасонка.

Забалела Марылі галоўка,
Забалела Марылі галоўка.

Зажадала заморскага зёлка,
Зажадала заморскага зёлка.

Хто Марылі зеленька дастане?
Хто Марылі зеленька дастане?

Хто з Марыляй на каберцы¹ стане?
Хто з Марыляй на каберцы стане?

Адазваўся Ясенька з двара,
Адазваўся Ясенька з двара:

"Я Марылі зеленька дастану,
Я з Марыляй на каберцы стану.

О, ёсць у мяне тры коні на стайні,
О, ёсць у мяне тры коні на стайні.

Адзін конік, як арол чарненькі,
Адзін конік, як арол чарненькі.

Другі конік, як лебедзь бяленькі,
Другі конік, як лебедзь бяленькі.

Трэці конік, як галуб сівенькі,
Трэці конік, як галуб сівенькі.

Чорным конем мора пераеду,
Чорным конем мора пераеду.

Сівым конем да зелля даеду,
Сівым конем да зелля даеду”.

Стаў Ясенька зеленька капаці,
Стаў Ясенька зеленька капаці.

Стала над ім зязюля куваці,
Стала над ім зязюля куваці.

"Кідай, Ясю, зеленька капаці,
Кідай, Ясю, зеленька капаці.

Едзь дадому Марылю вянчаці,
Едзь дадому Марылю вянчаці”.

---

¹ Каберац - дыванок пад ногі. Маецца на ўвазе "Хто з Марыляй стане ў касцёле?"

6. СІВЫ КОНЮ

No. 6. *Sivyy Koniu* (The grey horse).

♩ = 76

Oj ko-niu moj si - wy. A hryŭ-ka si - wiej-ša.

Refrain

Da-le - ci ko-niu, da-lie-zy koniu, Hdzie ma-ja naj-mi-lej-ša.

Ci ja Ta-bie ta - ka. cha - ro - sa, Da ci usim ludziam lu-ba ?

Da ci ja mloda wy-ta-čo - na-ja Da zie-lo-na-ho du - ba ?

Nicht mi-nie nie wy-tō-čył, Ma - tu - la ra - dzi - ła.

Da sca-śli-wo-ju da ha-dzi - no-ju U pia-lu-ski spa-wi - ła.

"Ой, ты, коню, мой сівы,
А грыўка сівейша.
Даляці, коню, дабяжы, коню,
Дзе мая наймілейша.
Даляці, коню, дабяжы, коню,
Дзе мая наймілейша."

"Ці я табе така хароша?
Да ці ўсім людзям любя?
Да ці я, млада, вытачона
З зялёнага дуба?
Да ці я, млада, вытачона
З зялёнага дуба?"

Ніхто мяне не вытачыў -
Матуля радзіла.
Да шчаслівай, да гадзінаю
У пялюшкі спавіла.
Да шчаслівай, да гадзінаю
У пялюшкі спавіла.

Спавівала мяне маці
Да ў шаўковья пялюшкі,
Каб заязджалі ды захаджвалі
З чужое старанушкі.
Каб заязджалі ды захаджвалі
З чужое старанушкі.

Біла мяне матуля,
Да бярозавым прутам.
- Да не знайся, мае дзетачкі,
Да з гэтым баламутам.
Да не знайся, мае дзетачкі,
Да з гэтым баламутам".

II. Некалькі беларускіх народных песняў

Польская і расійская мовы, якія часам уплываюць не толькі на словы, але і на настрой народных песняў практычна не зачэпілі песні №№ ад 7 да 15. Як звычайна, у тэксце шырока ўжыты памяншальныя формы, якія цяжка перадаюцца па-англійску. Аднак яны нават у арыгінале не шмат што значаць, бо ўжываюцца і з прыметнікамі, і з назоўнікамі больш па звычцы і патрабаванні памеру, чым з іншых меркаванняў. У іншых адносінах гэтыя песні нязначна адрозніваюцца ад папярэдніх і іх спяваюць сяляне падчас звычайных заняткаў у полі ці дома. Яны гэтаксама складаюцца з зачыну, што апісвае вясковы побыт ці ўпамінаюць асаблівасці прыроды, пасля якіх, як правіла, ідзе скарга падманутага ці пакрыўджанага закаханага. Да прыкладу, у № 7 нядоўгае знаходжанне дзікіх гусей падчас іхняе вандроўкі на ўсход нагадвае спявачцы пра кароткія дні ейнага шчасця з няверным каханкам і, зноў жа, у № 9 ва ўступе зроблены кантраст між дзікім галубком, які можа кахацца, калі захоча, і спявачкай, якую пакінуў ейны каханак. Настрой № 8 больш весялейшы за звычайны, і скаргі дзеўкі на тое, што яна не можа прывабіць столькі палюбоўнікаў, колькі ёй хочацца, выкліканы хутчэй нудотаю, чым роспаччу, гэта меркаванне падтрымліваецца і весялосцю музыкі.

№№ 9 і 10 на першы погляд могуць падацца варыянтамі адной і той жа песні, але тое, што і музыка, і сюжэт у іх нагэтулькі розны, робяць такое меркаванне малаверагодным. Падабенства слоў першай страфы кожнай песні і зноў жа паміж трэцяй страфой № 9 і восьмай страфой № 10 могуць тлумачыцца тым, што ўказаныя строфы былі ўстаўлены ў зусім іншую пазнейшую песню. Гэты погляд падтрымліваецца вольным характарам № 10, песня яўна пазнейшага часу, чым папярэдняя.

Далей, абедзве песні ніколі не знаходзілі ў адной і той жа мясцовасці: даўнейшую, якая зараз сустракаецца надзвычай рэдка, знаходзяць у наваколлі на паўдзённы ўсход ад таго, дзе спяваюць больш сучасную. Пачуццё, выказанае мужчынам, які так бяздушна зрабіў выбар між дзвюх каханак і жанчынай, шчодрай на ўцехі, безумоўна, ёсць грубаватая спроба гумару і легкадумнасці, чым наўмыснай жорсткасці і распусты.

№ 11 як і № 15 напісаны, так бы мовіць, у форме балады і апавядаюць пра дзеі дзеўчыны і яе каханка-казака. Шчупак, што водзіцца ў бальшыні беларускіх ручаёў і рэчак, лічыцца шпаркім і зграбным. Таму казак, відавочна, робіць дзеўчыне камплімент, калі ён памылкова прымае ейныя спробы ўтапіцца за гулі шчупака. У апошняй страфе "горкі перад грызці" хутчэй за ўсё значыць "працаваць у капальні". Гэта адразу ж наводзіць на думку, што памянёныя капальні - сібірскія, але наўрад ці гэта так, бо гэткае пакарання былы невядомая ў Рэчы Паспалітай сто год таму, а сама песня належыць да значна ранейшага перыяду. Ужыванне слова "вутка" (качка) указвае на ўплыў рускай мовы, бо беларускае слова, якое было б натуральна ўжыта - гэта "качка", тады як "вутка" гэта па-просту змененая форма рускага слова "утка". № 11, страфа 6, радок 2 усё ж змяшчае слова "хутка" заміж больш звыкллага "прэндка" (з польскай *predko*), што сведчыць, якой чыста беларускай можа быць песня.

Словы і музыка песні № 12 незвычайна радасныя з чароўнай прастатой мовы, якой спявачка гаворыць пра свайго чаканага, але невядомага каханага, сведчаць пра зусім іншы настрой, адрозны ад горкага расчаравання, уласцівага столькім песням; прыпеў таксама надзвычай музычны.

Страфа 8 № 13, у якой вераломны каханак смяецца з колішняй каханкі, трактуючы яе віном на сваім вяселлі, надае нотку вытанчанай жорсткасці, што нячаста сустракаецца ў такіх песнях.

№ 14 - цудоўны ўзор беларускай мовы. Зачын - гэта ясная перасцярога дзяўчатам не заводзіць неразборлівага сяброўства, асабліва з казакамі-прайдзісветамі, і наступныя строфы расказваюць пра вынікі такіх неабдуманых паводзін.

Пераклаў з англійскай Мікола Бусел.

7. Прыляцелі гусі

No. 7. *Pryiacieli Husi* (The geese came).

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in G major, 2/4 time. The melody is simple and folk-like. Below the first staff, the lyrics are: "Pry - la - cie - li hu - si da ču - zo - ho kra - - ju,". Below the second staff, the lyrics are: "Pa - mu - ci - li wo - du na , si - niom Duna - ju.".

Прыляцелі гусі да чужога краю,
Памуцілі воду на сінём Дунаю.

- Бадай жэ ж вы, гусі, так марне прапалі,
Як мы любіліся - цяпер перасталі.

Бо, дзе сонца ўзыйдзе, там расы не будзе,
З нашага кахання нічога не будзе.

Куды я хадзіла, хадзіці не буду,
Каго я любіла, любіці не буду.

Дзе тая дзяўчына з чорнымі броўцамі?
Успамінаеш яе добрымі слоўцамі?

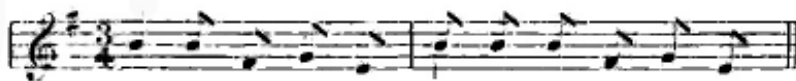
Ці яна забіта, ці ў няволю ўзята?
Ні відаць жа яе ні ў будзень, ні ў свята.

- Ні яна забіта, ні ў няволю ўзята,
Як папала ў ліхі замуж - усё яе прапала.

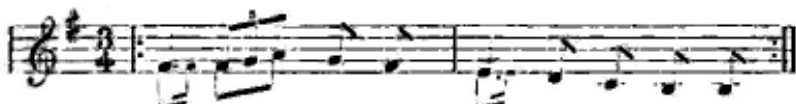
8. Смутна я, смутна

No. 8. *Smutna ja, smutna* (Sad I am, sad I am).

The lower notes are used in certain cases.

Smut - na ja, smut - na, Nie raz - wie - sie - lu - sia,

Chłop - cy nie lu - biać, Paj - du uta - plu - sia.

- Смутна я, смутна,
Не развеселяюся,
Хлопцы не любяць,
Пайду ўтаплюся.
Хлопцы не любяць,
Пайду ўтаплюся.

Пайду ўтаплюся,
У зялёнае віно.
Пайду я заб'юся,
У пухову пярэну.
Пайду я заб'юся,
У пухову пярэну.

Ох! І ў камору,
За бочачкамі,
Там стаяла ложа,
З падушачкамі.
Там стаяла ложа,
З падушачкамі.

А на той ложы,
Кавалер лежы,
Кавалер лежы,
Малады, харошы.
Кавалер лежы,
Малады, харошы.

Ён вочкамі гляне,
І ручкамі махне,
І вочкамі гляне,
Яго сэрца звяне.
І вочкамі гляне,
Яго сэрца звяне.

9. СІВЫ ГОЛУБ першы варыянт

No. 9. *Sivyy Holub* (The grey dove), I.

Si - wy ho - - łub, si wy ho - łub,

Ha - łub - - ka si - wiej - śa, Mi - ły oj - - - cieć

ma - tka mi - ła, Dzień - czy - na mi - lejśa.

- Сівы голуб, сівы голуб,
Галубка сівейша,
Мілы ойцец, матка міла,
Дзяўчына мілейша.
Мілы ойцец, матка міла,
Дзяўчына мілейша.

З дзяўчыною як зыдуся,
Не нагаваруся,
З матуляй як зыдуся,
Гора набяруся.
З матуляй як зыдуся,
Гора набяруся.

- А дзе ж тыя пару коней,
Што ў полі хадзілі?
Ці не ў таго звездзівета
Што мы ўдвух любілі?
Ці не ў таго звездзівета
Што мы ўдвух любілі?

Любіліся, кахалися,
Нас людзі не знали,
Як прыйшлося растаціся,
Як цёмныя хмары.
Як прыйшлося растаціся,
Як цёмныя хмары.

- Калі знаеш тако зелле,
Дай мне напіціся,
Каб я магла, мой міленькі,
Цябе забыціся.
Каб я магла, мой міленькі,
Цябе забыціся.

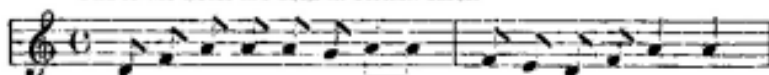
- Знаю, знаю тако зелле,
Бліжэй пералазу,
Калі з'есці таго зелля,
Забудзеш адразу.
Калі з'есці таго зелля,
Забудзеш адразу.

- Буду есці, буду піці,
Кроплі не апушчу,
Цябе толькі забудуся,
Як вочкі заплюшчу.
Цябе толькі забудуся,
Як вочкі заплюшчу.

10. СІВЫ ГОЛУБ другі варыянт

No. 10. *Sivyy Holub* (The grey dove), II.

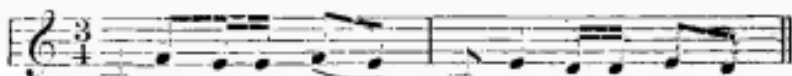
The lower notes are used in certain cases.

Si - wy ho - lub, si - wy ho - lub, Ha - lub - ka si - wiej - śa,

Oj-ciec mi - ly, ma-tka mi - la, Dzień-ty-na mi - lej - śa.

Tram ta - - dra - ta, a ta - - dra - ta,

5TH VERSE.

Dzień-ty - na mi - lej - śa. Cie - rez sad wi - no - hrad,

Pa wa - du cha-dzi - la, Ca - mu mi - nie toj nie uziob, etc.

- Сівы голуб, сівы голуб,
Галубка сівейша,
Ойцец мілы, матка міла,
Дзяўчына мілейша.
Ойцец мілы, матка міла,
Дзяўчына мілейша.

Адна горка высокая,
Другая нізкая,
Адна міла далёкая,
А другая блізка.
Трам та драта, а та драта,
А другая блізка.

А ў той далёкай -
Бычкі і цялушкі,
А ў той блізкай -
Пуховы падушкі.
Трам та драта, а та драта,
Пуховы падушкі.

А я тую далёкую,
Людзям падарую,
А да гэтай бліжусенькай
Сам памаршырую.
Трам та драта, а та драта,
Сам памаршырую.

- Цяпер сад-вінагад,
Па ваду хадзіла,
Чаму мяне той не ўзяў,
Каго я любіла.
Трам та драта, а та драта,
Каго я любіла.

Але той мяне ўзяў,
Што з роду не знала,
Мо за гэты перабор,
Што пералюбіла.
Трам та драта, а та драта,
Што пералюбіла.

Ці за немчынага,
Ці за чорчынага,
А я сваю русу косу
Растапурчывала.
Трам та драта, а та драта,
Растапурчывала.

А чые ж та конікі
Па палі ляталі?
Ці не таго звездзівета,
Што мы ўдваіх кахалі.
Трам та драта, а та драта,
Што мы ўдваіх кахалі.

Чые гэта капыточкі
На пясочку знаці?
Ці не таго звездзівета,
Што хваліўся ўзяці.
Трам та драта, а та драта,
Што хваліўся ўзяці.

11. Ой, ты, дзяўчына

No. 11. *Oj! Ty Dzieńcyła* (Oh! my Maiden).

Oj! - ty dzień-čy - - na, spa-da - han - ka mo - - ja,

Spa - da - ba - la - sia mnie pa wo - du idu - čy.

“Ой! Ты, дзяўчына, спадабанька мая,
Спадабалася мне па ваду ідучы,
Спадабалася мне па ваду ідучы.

Не так па ваду, як назад з вадой.
Люблю дзяўчыну, вазьму шлюб з табой,
Люблю дзяўчыну, вазьму шлюб з табой”.

Ой! Там на гары тры казакі стаяць.
Стаяць і гавораць: "Дзеўка пагапае",
Стаяць і гавораць: "Дзеўка пагапае".

Адзін казак кажа: "Шчука-рыба грае",
А другі кажа: "Дзеўка пагапае",
А другі кажа: "Дзеўка пагапае".

А трэці кажа: "Я коніка збуду,
Такі дзяўчыну ратаваць буду,
Такі дзяўчыну ратаваць буду.

Ой! Ты, дзяўчына, ты, сіва вутка,
Сядай у чаечку, мы паедзем хутка,
Сядай у чаечку, мы паедзем хутка."

І шчэ дзяўчына ў чаечку не села,
А ўжо чаечка сярод мора стала,
А ўжо чаечка сярод мора стала.

"Ратуй жа, ратуй мяне, казачэньку,
Будзеш ад маці падзякуньку меці,
Будзеш ад маці падзякуньку меці".

"Ой! Я не хачу падзякунькі браці,
Але я хачу ця за жонку ўзяці,
Але я хачу ця за жонку ўзяці".

"Волей я буду ў моры патанаці,
Ніжлі з нялюбым да шлюбу стаяці,
Ніжлі з нялюбым да шлюбу стаяці.

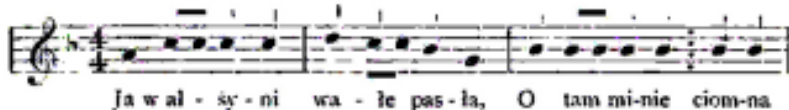
Волей я буду горкі перад грызці,
Ніжлі з нялюбым за столікам сесці,
Ніжлі з нялюбым за столікам сесці.

Горы капаёны, сяду адпачыну,
А за табой начыста загіну,
А за табой начыста загіну".

12. Я ў альшыні валы пасла

No. 12. *Ja w alšyni wałe pasła* (In the alder wood I grazed my oxen).

In verse 1, bar 3 has two extra crochets—the remaining verses are regular. The lower notes are used in certain cases.

Я ў альшыні валы пасла,
О, там мяне цёмна ночка застала,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

Я волікаў пагубляла,
І фартушка абраніла,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

Каб хто мне валы зналаз,
Дала бы бусяка зараз,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

Павей, вецер, з-пад альшыні,
Высушы фартух на дзяўчыні,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

Павей, вецер ціхуценькі,
Высушы фартух макрусенькі,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

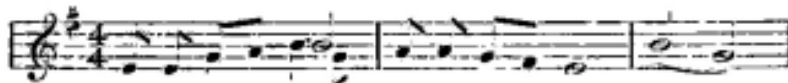
Павей, вецер, з таго краю,
Скуль я мілага чакаю,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

Хоць і я яго чакаю,
Але я яго не знаю,
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.
У альшыні, у альшыні, у той самай альшыні.

13. Туман, туман

No. 13. *Tuman, tuman* (The mist, the mist).

The lower notes indicate local variants. Some singers, in bars 1 and 3, sing B semibreve.

Tu - man, tu - man, pa da - li - ni, Hej!

A little slower.

tuman, tuman, pa dalini, List šyroki na ka-li-ni, Na ka-li - ni.

Туман, туман, па даліні,
Гэй! Туман, туман, па даліні.
Ліст шырокі на каліні,
На каліні.

Яшчэ шыршы на дубочку,
Гэй! Яшчэ шыршы на дубочку,
Вядзец голуб галубочку,
Галубочку.

Вядзе сваю, ні чужую,
Гэй! Вядзе сваю, ні чужую,
- Пастой дзеўка - пацалую,
Пацалую.

- Нашто ж тое цалаванне?
Гэй! Нашто ж тое цалаванне,
Тугі сэрцу даванне,
Даванне?

Ні дадай сэрцу тугі!
Гэй! Ні дадай сэрцу тугі,
Ні возьмеш ты - возьме другі,
Возьме другі.

За густымі лазунькамі,
Гэй! За густымі лазунькамі,
Плачэць дзеўка слозунькамі,
Слозунькамі.

- Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Гэй! Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Твой міленькі ні жаніўся,
Ні жаніўся.

Калі будзе жаніціся,
Гэй! Калі будзе жаніціся,
Просіць віна напіціся,
Напіціся.

- Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твая любасць мне ні слава,
Мне ні слава.

Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твая водка¹ ні салодка,
Ні салодка.

---

¹ Алена Іваноўская ў гэтым месцы заўважае, што па-беларуску трэба "гарэлка" - *Л.Л.*

14. Не ідзі мостам

No. 14. *Nie idzi mostom* (Do not cross the bridge).

The lower notes are used in certain verses.

Nie idzi mo - stom lie - re - zin - ko - ju,
I nie klíč Ka - za - ka dy z dru - žyn - ko - ju.

Verses 3 and 5 end thus: Verses 4 and 6 begin thus:

"Не ідзі мостам, беражынкаю,
І не кліч казака ды з дружынкаю,
І не кліч казака ды з дружынкаю.

Ідзі мостам, ды не праваліся,
Ці ты мяне верна любіў, ці ты хваліся?
Ці ты мяне верна любіў, ці ты хваліся?"

"Як я цябе люблю, скарай ты мяне, Божа,
Абнімаў, цалаваў, колькі сілы зможа.
Абнімаў, цалаваў, колькі сілы зможа.

Абнімаў, цалаваў, не нацалаваўся,
Як у саду салавей, не нашчабятўся,
Як у саду салавей, не нашчабятўся."

"Салавей шчабеча, зязюля кавала,
Бадай таго чорт узяў, з кім я начавала.
Бадай таго чорт узяў, з кім я начавала.

Бадай таго чорт узяў, на дарозе кінуў,
Як праз зіму так любіў, на лета пакінуў,
Як праз зіму так любіў, на лета пакінуў".

15. Даліна

No. 15. *Dalina* (The valley).

Ech! da - li - na, da - li - nu - ska,
Da - li - na zia - lo - na - ja. Ech!

Эх! Даліна, далінушка,
Даліна зялёная.
Эх! А на той далінушцы
Нічога не родзіцца,
Белая бярозіца.

Эх! А пад той бярозіцай
Малойчык пахаджвае,
Эх! Малойчык пахаджвае,
Хусткай паматывае,
Дзяўчыну падманьвае.

"Эх! Ой, дзяўчына, дзяўчына,
Ой, ці любіш ты мяне?
Ой, ці любіш ты мяне?"
"Эх! А я цябе не люблю,
Я за цябе не пайду.

Эх! Пайшла б за малойчыка,
Малойчык ажэніцца,
Эх! Малойчык ажэніцца,
Натура адменіцца.
Эх! Пайшла б за маскаліка,
Маскалік у паход пайдзе.

Эх! Маскалік у паход пайдзе,
Мяне маладу пакіне.
Эх! А то ж я наплачуся!
А то ж нагаруюся!
Эх! А то ж нагаруюся!
А то ж набядуюся!"

III. Некалькі беларускіх народных песняў

Адзінаццаць наступных песняў маюць шмат агульнага з папярэднімі. Іх спяваюць незалежна ад месца ці пары года. Адначасна многія беларускія песні можна смела назваць абрадавымі, паколькі яны прымеркаваны ці абмежаваны адным днём ці парой, як, напрыклад, калядныя ці жніўныя. Хоць большасць гэтых песень добра вядомая, сярод іх ёсць такія, якія спяваюць не так часта, як падазеныя вышэй узоры. Некаторыя песні болей падобныя на балады, чым раней надрукаваныя, а ў дзвюх з іх праглядаецца своеасаблівы грубаваты высковы гумар, неўласцівы сялянам, якія рэдка бываюць цынічнымі.

Словы першых чатырох песень надзвычай чыста беларускія, у наступных трох відаць прыкметны пабочны ўплыў, а чатыры апошнія болей апавядальныя, а не лірычныя, і іх можна смела назваць баладамі

Мова і паходжанне песні № 16 тыпова беларускія, і яна выказвае думкі, найбольш уласцівыя сялянам, а менавіта жаданне жонкі дамагчыся кахання мужа пасля шлюбу, бо ва ўмовах існага тады прыгону памешчык мог распараджацца шлюбам сваіх прыгонных Таму каханне і шлюб разглядаліся, як практычна несумяшчальныя.

Песня № 17 надзвычай старадаўняя, і беларускія словы тэксту абсалютна вольныя ад якога-небудзь пабочнага ўплыву. Гісторыя, якую яна апавядае, гранічна будзённая і простая

Гэта гісторыя дзяўчыны, якая пайшла замуж насуперак матчынай волі і якая потым, вінавацячыся, вярнулася ў мацярынскую хату, аздобіўшы сябе як быццам на спатканне з каханым.

У адрозненне ад песні № 18, якая мае чыста беларускае паходжанне і не змяшчае нічога адметнага, апошнія чатыры

страфы песні № 19 патрапілі пад невялікі ўплыў рускай мовы. Так, у чацвёртай страфе чаргуюцца і мовы і пачуцці. Далей слова "дзеньгі" (замяніў на "грошы" - Л. Л.), якое сустракаецца ў вельмі пашыранай версіі песні, чыста рускае.

У песні № 20 таксама кідаецца ў вочы рускі ўплыў і ў гэтым прыкладзе на песню, пэўна, паўплывалі тыя сяляне, што вярнуліся дадому, адслужыўшы ў расійскім войску. Як і ў папярэдняй песні, многія словы тут рускія.

Мелодыя песні № 21, верагодна, украінскага паходжання. Яна, магчыма, была занесена з Украіны вандроўным казаком. Словы - гэта несхаваная скарга жанчыны, якая, выйшаўшы замуж за распуснага мужа, апісвае, ведаючы заганы свайго мужа, чалавека, якога яна хацела б у мужы. Апошнія тры страфы з пранізлівай прастатою расказваюць, як яна вымольвала смерць свайму мужу і як нячысцік падмануў яе пажаданні. Мова даволі грубая, а слова "нідалог" значыць "дурнаваты чалавек".

№ 22 - гэта старадаўняя песня. Яна была запісана некалькі год таму ад 30-ці гадовай жанчыны, якая навучылася ёй ад 70-ці гадовага дзядулі. Нажаль, спявачка не запаміла яе цалкам, яна кажа, што там былі яшчэ тры страфы. Паколькі ў цяперашні момант поўны тэкст знайсці нельга, то мы лічым карысным апублікаваць песню так, як яна ёсць са спадзевам, што ў будучыні, магчыма, ўдасца дапоўніць страчаныя строфы разам з якімі-небудзь іншымі песнямі альбо альтэрнатыўнымі варыянтамі, якія могуць быць знойдзены да таго часу.

Словы гэтых радкоў, як рэфрэн, насамрэч амаль бессэнсоўныя і цяжка меркаваць, што яны абазначаюць, акрамя ўрыўкавых, нязлучаных паміж сабой гаспадарчых сцэн, якія проста служаць як складаны-падтрымальнікі мелодыі.

№ 23 - гэта апавядальная песня, якая апісвае, як казак, тыповы вандроўны лайдак і пустэча, спакушае дзеўку, сустрэтую ў карчме, абяцаючы грошы і адзенне, і як ён канчае тым, што даводзіць яе да пакутлівай смерці. Апошнія тры страфы, даволі незвычайна ўжыты, каб падкрэсліць мараль. Ахвяра спярша жаліцца, што дзеці з вялікай сям'і могуць мець добрую долю, але яна, адзінае дзіця, няшчасная, і заканчвае заклікам да кожнага бацькі з дочкамі, каб ён лепей сачыў за іхнімі паво-

дзінамі

№ 24 - балада, таксама і па форме, і па сюжэце нечым падобная да № 23. Яна ўтрымлівае вельмі мала не чыста беларускіх словаў. Цікава адзначыць, што хада часу тут пазначана колькасцю спаленых свечак - гэта надзвычай старая форма адліку часу.

№ 25 - ізноў практычна балада, але яна была зменена пад польскім уплывам, які закрануў многія словы. Дзякуючы гэтаму польскаму глянцу, песня папулярная і лічыцца моднай, паколькі за ўсім польскім ганяюцца і на палякаў пазіраюць, як на клас землеўласнікаў. Упамінанне мора ў страфе 3 спярша можа падацца кур'ёзным, але, несумненна, сяляне былі знаёмыя з морам, калі яны сплаўлялі лес па Нёмане да Мемеля на Балтыйскім моры. У апошняй страфе мы ізноў натрапляем на знаёмую нотку сялянскай жальбы, калі нам расказваюць, што ягоны тата і мама нічога не чулі пра яе самагубства і таму не ведаюць пра ягоную вялікую любоў.

Пераклаў з англійскай Мікола Бусел.

16. Ой, пайду я долам-лугам

No. 16. *Oj pajdu ja do-tam tuham*
(Oh ! I will walk through the lowlands and meadows).

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is written in a treble clef. The lyrics are written below the notes. The first line of music ends with a 'short pause' indicated by a fermata over the final note. The second line of music continues the melody and ends with a double bar line.

Oj paj-du ja do - tam, tu - ham, Oj paj-du ja
do - tam tu - ham Hdzie moj miły, ha - re ptu - ham.

- Ой, пайду я долам-лугам,
Ой, пайду я долам-лугам,
Дзе мой мілы гарэ плугам.

Ён наеўся, ён напіўся,
Ён наеўся, ён напіўся,
У сыру землю палажыўся.

Ой, ён гарэ, пагарае,
Ой, ён гарэ, пагарае,
На мяне младу маргае.

Ой, ён ляжыць ды думае,
Ой, ён ляжыць ды думае,
Што чарняву жонку мае.

Ой, панясу яму піці,
Ой, панясу яму піці,
Ці не будзе гаварыці?

Я чарнява радзілася,
Я чарнява радзілася,
Бяляваму судзілася.

Ой, панясу яму есці,
Ой, панясу яму есці,
Ці не скажа ён мне сесці?

Я вымыюся, прыбяруся,
Я вымыюся, прыбяруся,
Бяляваму спадабаюся.

17. А ў саду сасна калыхалася

No. 17. *A u sadu sosna katychatasia*
(The pine-tree sways in the garden).

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in G major (one sharp) and 3/4 time. The first staff has four measures of music with the lyrics 'A u sa - du sos - na ka - ly - cha - ta - sia' written below. The second staff has four measures of music with the lyrics 'Oj! lu - li lu - li wy - bi - ra - ta - sia.' written below. The music is written in a treble clef.

А ў саду сасна калыхалася.
Ой! Люлі, люлі, калыхалася.
Я ад матулі выбіралася.
Ой! Люлі, люлі, выбіралася.

Трыма мыдламі вымывалася.
Ой! Люлі, люлі, вымывалася.
Адно мыдэлка - бела, бяленька.
Ой! Люлі, люлі, бела, бяленька.

Друга мыдэлка - чорна, чарненька.
Ой! Люлі, люлі, чорна, чарненька.
Трэцяе мыдэлка - яно румяна.
Ой! Люлі, люлі, яно румяна.

Праз пакой ішла паціхусенька.
Ой! Люлі, люлі, паціхусенька.
Праз другі ішла памалюсенька.
Ой! Люлі, люлі, памалюсенька.

Каб сукененка не шахнула.
Ой! Люлі, люлі, не шахнула.
Каб падкоўка¹ не стукнула.
Ой! Люлі, люлі, не стукнула.

Каб матулі не збудзіці.
Ой! Люлі, люлі не збудзіці.
Бо матуля наракаць будзе.
Ой! Люлі, люлі, наракаць будзе.

Маю долю праклінаць будзе.
Ой! Люлі, люлі, праклінаць будзе.
"Пашлю да Бога, пані, любага.
Ой! Люлі, люлі, пані, любага.

Людзі скажуць, што не любіла.
Ой! Люлі, люлі, што не любіла.
Суседкі скажуць, што атруціла.
Ой! Люлі, люлі, што атруціла".

---

¹ Маецца на ўвазе набойка на абцасе абутку.

18. Закуй, закуй, зязюленька, рана

No. 18. *Zakuj, zakuj, ziazioleńka rano*
(Sing, sing, cuckoo, in the morning).

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in G major (one sharp) and 4/4 time. The melody is simple and repetitive. Below the first staff, the lyrics are: "Za - kuj, za - kuj, zia - ziu - leń-ka ra -". Below the second staff, the lyrics are: "na Oj nie ka - zy što no - čeń-ka ma - la." The music ends with a double bar line.

“Закуй, закуй, зязюленька, рана.
Ой, не кажы, што ночанька мала.
А я, млода ўсю ночку не спала,
А я, млода мілога чакала.

Ой прыехаў мой міленькі позна,
Параскідаў падушачкі розна.
- За што, праз што, мой міленькі, злуеш?
Чаму мае падушачкі псуеш?

Ці на каня свайго вараного?
Ці на сваё сядло залатое?
Ці на мяне, жонку маладую?
Ці на маю матулю старую?”¹

- Ні на свайго каня вараного,
Ні на сваё сядло залатое,
А на тваю матулю старую,
Што аддала замуж маладую²,

Што не ўмее работу рабіці,
Што не ўмее з мілым гаварыці.
Што не ўмее пасцельку слаці,
Што не ўмее з мілым размаўляці.

А на тую дружыну ліхую,
А на тую дружыну ліхую,
А на тую дружыну ліхую,
З табой ёю не разжывуся”.

---

¹ Магчымы варыянт:

Ці на маю матулю старую,

Ці на гэту дружыну ліхую.

² Магчымы варыянт:

Ні на цябе, жонку маладую,

А на тваю матулю старую.

19. Ой! Рэчанька, рэчанька

No. 19. *Oj! rečynka, rečynka* (Oh! river, my river).

The image shows a musical score for the song 'Oj! rečynka, rečynka'. It consists of two staves of music in G major (one sharp) and 6/8 time. The first staff contains the first line of the melody with the lyrics 'Oj! re - čuń - ka, re - čeń - ka, ša-muž ty nie poť - na -'. The second staff contains the second line of the melody with the lyrics 'ja? Oj! luli, lu - li, luli! ũ bierachach nie roń-na-ja?'. The music is written in a simple, folk-like style with a mix of eighth and quarter notes.

- Ой! Рэчанька, рэчанька,
Чаму ж ты не поўная?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
У берагах не роўная.

- Ой! Ясенька, Ясенька,
Чаму ж ты не жэнішся?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
На каго надзеешся?

- Ой! Як жа ж мне поўнай быць?
Ясенька каня паіць.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ясенька каня паіць.

Ці на грошы ясныя,
Ці на дзеўкі красныя?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ці на дзеўкі красныя?

Ясенька каня паіць,
Касенька вадуды бярэ,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Касенька вадуды бярэ.

- Ні на дзеўкі красныя,
А на грошы ясныя.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
А на грошы ясныя.

За грошы я піць буду,
Дзясяткі любіць буду,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Дзясяткі любіць буду.

20. Зашумела шум-дуброўка

No. 20. *Zašumtiea šum-dubroўka*
(The rustling oak-wood murmured).

The image shows a musical score for a song in 4/4 time. The first line of music is on a treble clef staff with a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of quarter and eighth notes. Below the staff, the lyrics are: "Za - šu-mie - ĩa šum - du - broŭ - ka, I za - pla-ka-ĩa". Below the second line of music, there is a note: "very short pause." The second line of music continues the melody with similar note values. Below it, the lyrics are: "mĩo - da ũdoŭ-ka, I za - pla-ka-ĩa mĩo - da ũdoŭ-ka." The score ends with a double bar line.

Зашумела, шум-дуброўка,
І заплакала млода ўдоўка,
І заплакала млода ўдоўка.

Заплакала, затужыла:
“Да што я ў Бога заслужыла?
Да што я ў Бога заслужыла?”

Усе дружкі з вайны едуць,
А майго дружка каня вядуць,
А майго дружка каня вядуць.

Ты, мой конік вараненькі,
А дзе ж мой дружочак маладзенькі?
А дзе ж мой дружочак маладзенькі?

У чыстым полі, пры даліне,
Ляжыць мой дружочак, як маліна,
Ляжыць мой дружочак, як маліна.

У правай руцэ ружжо дзержыць,
Да на левую нагібае,
Да на левую нагібае.

На левую нагібае,
Да з таварышам размаўляе,
Да з таварышам размаўляе:

- Таварышу, браце родны,
Да накажы там жонцы маёй,
Да накажы там жонцы маёй.

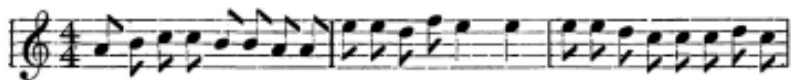
Няхай яна замуж ідзе,
Няхай яна мяне не ждзе,
Да няхай яна мяне не ждзе.

А калі ёй лепей будзе,
То яна мяне прызабудзе,
То яна мяне прызабудзе.

А калі ёй горай будзе,
То яна па мне плакаць будзе,
То яна па мне плакаць будзе”.

21. Сабірала дзяўчынушка

No. 21. *Sabirata dziejčynuška*
(The maiden gathered cherries).

Sa - bi-ra-la dziejčynuška, U sa-doč-ku wiš-ni, Wyswatajciez minie muža

Dyk pa ma-jej myš - li. Wy-swa-taj-ciez minie muža Dyk pa majej myš-li.

Сабірала дзяўчынушка
У садочку вішні:
- Высватаеш мне мужа
Дык па маёй мыслі.
Высватаеш мяне мужа
Дык па маёй мыслі.

Мой муж нідалог
Пайшоў на рэчку,
Дай Бог, каб ён здох,
Я пастаўлю свечку.
Дай Бог, каб ён здох,
Я пастаўлю свечку.

Каб гарэлкі не піў,
Табакі не нюхаў,
Чужых жонак не любіў,
А сваю дык слухаў.
Чужых жонак не любіў,
А сваю дык слухаў.

Баба рада, баба рада,
Што муж утапіўся,
Ліха яго не ўзяла,
За корч ухапіўся.
Ліха яго не ўзяла,
За корч ухапіўся.

22. Ой! Пайду я на кірмаш

No. 22. *Oj ! pajdu ja na kiermas*
(Oh ! I shall travel to the fair).

Oj ! paj-du ja na tor-zok, Pa - ku - plu ku-dziel - ku,

Tra - kiel, ma - kiel, ma - tra-kiel, Fa-chmy-toč-ka, jur - ju - kiel.

Trum-ki, trum-ki, trum-ki - tok, Trum - ki, ton - ki, ha - la - sok.

- Ой! Пайду я на таржок,
Пакуплю кудзельку.
Тракель, макель, матракель,
Лахмыточка¹, юрукель².
Трумкі, трумки, трумкиток,
Трумкі, тонкі галасок.

Малака ні лыжачкі,
Няма чым забяліць.
Тракель, макель, матракель,
Лахмыточка, юрукель.
Трумкі, трумки, трумкиток,
Трумкі, тонкі галасок.

А ў саду каза бяла,
Па садочку лёта.
Тракель, макель, матракель,
Лахмыточка, юрукель.
Трумкі, трумки, трумкиток,
Трумкі, тонкі галасок.

А хто хоча падаіць,
Таму ручка забаліць.
Тракель, макель, матракель,
Лахмыточка, юрукель.
Трумкі, трумки, трумкиток,
Трумкі, тонкі галасок.

А хто хоча ў хлеў загнаць,
Таму ножкі забаліць.
Тракель, макель, матракель,
Лахмыточка, юрукель.
Трумкі, трумки, трумкиток,
Трумкі, тонкі галасок.

¹ Кавалак анучы.

² Працяг папярэдняга рэфрэна, паходзіць ад імя Юры.

23. А ў полі крыніца

No. 23. *A u poli krynica*
(There's a spring in the field).

A u po - li kry - ni - ca, Tam wa - da ta - čy - csa,

Ha - wa - rać i lu - dzi Ka - zak la - da - šcy - csa.

Ha - wa - rać i lu - dzi Ka - zak la - da - šcy - csa.

А ў полі крыніца,
Там вада тачыцца,
Гавараць і людзі -
Казак лядашчыцца.
Гавараць і людзі -
Казак лядашчыцца.

Адзін чужаземец
На скрыпачцы грае,
Другі чужаземец
Дзеўку намаўляе.
Другі чужаземец
Дзеўку намаўляе:

Гараці не ўмее,
Касіці не смее,
Асядлаў каня,
Едзе ў карчму піці.
Асядлаў каня,
Едзе ў карчму піці.

- Ах ты, дзеўка, дзеўка,
Як разова кветка,
Ой ідзі ж ты з намі,
З намі маладымі.
Ой ідзі ж ты з намі,
З намі маладымі.

У карчму, у карчму, у карчму,
У карчму муравану,
А ў тое карчомцы
Да ўсё чужаземцы.
А ў тое карчомцы
Да ўсё чужаземцы.

Ты ў сваёй матулі -
У падранай кашулі,
У нас будзеш хадзіць
У залатой палітуры.
У нас будзеш хадзіць
У залатой палітуры!

Ты ў сваёй матулі,
У падранай свіцянцы,
Ц нас будзеш хадзіць
У ядвабнай сукенцы.
У нас будзеш хадзіць
У ядвабнай сукенцы.

У сваёй матулі,
У падранай хустэчцы,
У нас будзеш хадзіць
У ядвабнай чапечцы.
У нас будзеш хадзіць
У ядвабнай чапечцы.

Ты ў сваёй матулі,
У бразовых лапціках,
У нас будзеш хадзіць
У ядвабных буціках.
У нас будзеш хадзіць
У ядвабных буціках.

Ох, і ўзялі дзеўку,
Пад рукі рукамі,
Ох, павялі дзеўку,
Лясамі, гарамі.
Ох, павялі дзеўку,
Лясамі, гарамі.

Прывязалі дзеўку,
Да сасны касамі,
Падпалілі сосну,
Ад верху да долу.
Падпалілі сосну,
Ад верху да долу.

Сталі з сасёнкі,
Сукі ападаці.
Стала дзяўчынунька
Жаласна плакаці.
Стала дзяўчынунька
Жаласна плакаці:

- А ў каго дачок восем,
То тым долі досі,
А я ў матулі адна,
То мне долі няма.
А я ў матулі адна,
То мне долі няма.

А хто ў лесе начуе,
Няхай голас чуе.
А хто дачку мае,
Няхай наўчае.
А хто дачку мае,
Няхай наўчае.

А хто дачку мае,
Няхай наўчае.
Раненька, пазненька
Да дому склікае.
Раненька, пазненька
Да дому склікае.

---

¹ З англійскага перакладу Іваноўскай бачана, што маецца на ўвазе "Ва ўсім залатым" ці "У золаце" - *Л. Л.*

24. Ой! Ішли казаки

No. 24. *Oj! išli try Kazaki*
(Oh! three Cossacks were walking).

Oj! i - šli try Ka-za - ki, Do - lem da - li - no - ju,

Na - pat - ka - li try pa - nien - ki, U zie - la - noj du - bro - wi.

Na - pat - ka - li try pa - nien - ki, U zie - la - noj du - bro - wi.

2nd stanza.

Je - dna pan - na An - na, A dru - ha Ma - ry - an - na,

Ой! Ішли казаки,
Долам, далиною,
Напаткалі тры паненкі
У зялёнай дуброве.
Напаткалі тры паненкі
У зялёнай дуброве.

Адна панна Анна,
А друга Мар'яна,
А трэця Алюцюнька,
То мая кахана.
А трэця Алюцюнька¹,
То мая кахана.

Ой! І ўзялі Алюцюньку,
Пад рукі рукамі,
Ох! Павялі Алюцюньку,
Лясамі, барамі.
Ох! Павялі Алюцюньку,
Лясамі, барамі.

Ох! Павялі Алюцюньку,
Лясамі, барамі.
Ох! Павялі Алюцюньку,
Да свайго пакою.

Чатыры свячы спалілі,
Покуль намавілі,
А пятаю да паловы,
Спаці палажылі.
А пятаю да паловы,
Спаці палажылі.

Біе зэгар, біе зэгар,
Уж пята гадзіна:
- Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.
Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.

- Не буду, не буду
Да цябе вачыма,
Я праз цябе ў мамуні,
Маёнтак страціла.
Я праз цябе ў мамуні,
Маёнтак страціла.

Біе зэгар, біе зэгар,
Уж шоста гадзіна:
- Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.
Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.

- Не буду, не буду
Да цябе вачыма,
Я ў сваёй мамуненькі,
Ключыкі страціла²,
Я ў сваёй мамуненькі,
Ключыкі страціла,

Біе зэгар, біе зэгар,
Уж сёма гадзіна:
- Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.
Павяртайся Алюцёнька,
Да мяне вачыма.

- Не буду, не буду
Да цябе вачыма,
Бо я сваю добру славу
Праз цябе страціла.
Бо я сваю добру славу
Праз цябе страціла.

---

¹ Алюцёнька - Александрына.

² Маюцца на ўвазе ключы ад сэрца мамулі.

25. Стаіць явар пры дарозе

No. 25. *Stoję jawor przy drodze*
(A hornbeam stands by the road-side).

Another version.

Стоі явар пры дарозе
Прыгожа прыбраны.
- Ой! Дзе, дзе ад'езджаш,
Ясьню каханы?
Ой! Дзе, дзе ад'еджаш,
Ясьню каханы?

- Ад'язджаю, ад'язджаю,
І ці вярнуся?
А я сваёй Марынечцы
Сярдэнька засмучу.
А я сваёй Марынечцы
Сярдэнька засмучу.

Прыснілася Марыні,
На ложкачку спячы,
Што патануў Ясь малоды,
Па моры плавучы.
Што патануў Ясь малоды,
Па моры плавучы.

- Бачылі мы, бачылі
Але нежывога,
З тамтэй строны быстрай воды,
Мечам забітога.
З тамтэй строны быстрай воды,
Мечам забітога.

Ой! Патануў, патануў,
Толькі шапка плыла,
Дзе хадзіла Марыня,
Белы ручкі мыла.
Дзе хадзіла Марыня,
Белы ручкі мыла.

Выскачыла Марыня
З високага ганка.
Ой! Вырвала востры меч
З Ясенька - каханка.
Ой! Вырвала востры меч
З Ясенька - каханка.

Ішлі хлопцы-рыбалоўцы.
- Для Бога жывога,
Не відзелі, не слышалі
Каханка маёга?
Не відзелі, не слышалі
Каханка маёга?

Вырвала, вырвала,
Сама сябе забіла,
- Няхай бацька, маці знае,
Што верна любіла.
Няхай бацька, маці знае,
Што верна любіла.

Бацька, маці не ведалі,
Аб такой прыгодзе,
Што паплыла пара людзі,
Як лісці па водзе.
Што паплыла пара людзі,
Як лісці па водзе.

IV Некалькі беларускіх народных песняў

Наступныя песні і танцы давяршаюць гэты збор беларускай паэзіі і музыкі.

Гэтыя песні спяваюць у адмысловыя дні ці поры, такія, як жніво, а танцы скачуць у любую святочную нагоду. Першыя чатыры - гэта вясельныя песні, і іхняя адметнасць, вядома ж, у надзвычайнай жалбе і слоў, і музыкі. У гэтым няма нічога дзіўнага, як спачатку падаецца, бо ў Беларусі вяселлі сапраўды невясёлая цырымонія ці, прынамсі, яны былі такімі да зусім нядаўняга часу. Бо, калі сяляне былі прыгоннымі, іхні пан не толькі меў над імі амаль поўную ўладу жыцця і смерці, мог іх біць па сваёй прыхамаці, але мог і ажыццяўляць сваё права жаніць іх, цалкам гэтак жа, як тое рабілася ў Амерыцы з рабамі. З гэтай прычыны каханне і шлюб часта падаваліся несумяшчальнымі. Шлюб ладзіўся двюма асобамі, якія былі абодвума бакамі ў сватанні; з боку маладой - гэта жанчына, званая "свацця", а з боку маладога - гэта мужчына, "сватка" ці "сват".

Калі маладая прыбраная для абраду, згодна з адным з многіх звычайў ёй трэба плачучы тройчы абысці стол у святліцы услед за сваццяй, якая была таксама ў слязах. За ёю ідуць сяброўкі маладой, і ўсе спяваюць песню № 27. Пасля гэтага яны выходзяць на двор, дзе наліваюць дзве чаркі віна, адну выпіваюць госці, другую даюць каню (то бок, гэтая чарка звычайна выліваецца на ягоную пысу), які завязе іх да царквы.

Калі абрад скончаны, усе вяртаюцца ў хату маці маладой, дзе часам ажно тры дні яны частуюцца, п'юць і скачуць. Рэшту часу яны бавяць спяваючы іншыя вясельныя песні і скачучы гэтыя і іншыя танцы, і ўсё суправаджаецца весялосцю і забавамі. Пераменныя строфы песні № 29 спяваюць кожную па чарзе

бакі маладой і маладога. Двухсэнсоўныя мянушкі, якімі яны абзываюць адно аднаго разглядаюцца як грубаватая форма гумару. Асабліва крыўдныя словы могуць памяншаць на альтэрнатыўныя хвалебныя, калі спявак захоча быць ухвальным ці калі атрымае ў падарунак цукеркі ад другога боку. Цукеркі лічацца неадменнымі на беларускім вяселлі і мусяць вольна раздавацца распарадчыкамі бакоў. Парадак вершаў у гэтай песні моцна мяняецца, і часта, калі спявак мае дастакова таленту, ён можа з'імправізаваць дадатковыя вершы, якія пасуюць падзеі. Калі свята канчаецца, жаніх забірае нявесту ў сваю хату. Там на парозе, яна знойдзе насечаныя дровы, якія ёй трэба сабраць да таго, як зайсці ў хату. Калі яна не зробіць гэтага, то гэта пагань знак, паказнік таго, што ёй наканавана стаць дрэннай гаспадыняй. Звычайна перад ад'ездам, калі ў хаце ёсць паважаны госць, маладыя укланчаюць на падлозе і абдымаюць ягоныя калені, пасля чаго іх трэба падняць з падлогі і абняць. Калі маладым дазваляюць сродкі, выпіўка і забаўкі працягваюцца ў доме мужа.

Песні №№ 30-35 спяваюць толькі ў жніво. Усе яны спяваюцца на адзін матыў, але кожны нумар - гэта асобная песня. Яны вельмі старадаўнія і, магчыма, больш маркотныя за ўсе іншыя песні.

№ 31 спяваюць у любы час дня.

№ 32 спяваюць толькі пасля таго, як работнікі пааб'ядаюць.

№ 33 спяваюць толькі ўвечары.

Іншыя спяваюць у любы час, пакуль доўжыцца жніво.

№ 36. Мелодыю іграюць на самаробнай драўлянай прамой трубе, даўжынёю ў тры футы і з пераменнай таўшчынёю толькі сяляне, калі восеньскімі начамі вартуюць коней на пашы. Калі нізкія меланхалічныя гукі гэтай трубы пранізваюць цемру, гэта пэўны знак, што надыходзіць канец года.

№№ 37 і 38. Гэта мелодыі да некалькіх народных танцаў, якія ўжо былі апісаны ва ўводзінах да першай часткі.

Пераклаў з англійскай Мікола Бусел.

27¹. Ой, пайшоў вінаград (Вясельная песня № 1)

No. 27. (Wedding song, I.) *Oj pašol winahrad.*
(Oh! the vine was climbing).

Oj pa - šoł wi - no - hrad pa za - hor - jej - ku oj pa - šoł.

Z liś - cia - mi ście - lu - ży ście - lu - ży.

Ой, пайшоў вінаград,
Па загорку ён пайшоў,
З лісцямі сцелючы,
Сцелючы.

Ой пайшла малада Касенька,
Па застолейку пайшла,
Слэзкі ўраняючы,
Ураняючы.

Белай хусткай слязінкі
Уціраючы, уціраючы.

---

¹ Пры публікацыі зроблена памылка, рэальна, гэта песня № 26, але яна пранумараваная як № 27, і далей уся нумарацыя ссунута на адзінку. - Л. Л.

28. Загрукацелі (Вясельная песня № 2)

No. 28. (Wedding song, II.) *Zahrukacieli* (The black horses).

The image shows a musical score for a wedding song. It consists of two staves of music in 3/2 time. The first staff contains the first line of the melody, and the second staff contains the second line. The lyrics are written below the notes. The melody is in a major key and has a simple, folk-like character.

Za - hru-ka-cie - li   za - stu-ka-cie - li   Wa-ra-nyje ko - ni
na dwa - re   Za - pła - ka - ła   ma-ła-da Ka-sień-ka u ko-mory.

Загрукацелі, загрукацелі,
Варанья коні на двары,
Заплакала малада Касенька
У каморы.

29. Наш малады, як суравешка (Вясельная песня № 3)

No. 29. (Wedding song, III.) *Nas małady jak surawieška.*
(Our bridegroom is like a mushroom)

Naš ma - ła - dy jak - - su - ra - wieš - ka, jak - -
 - - su - ra - wieš - ka Na - ša ma - ła - da - - jak ha - ła - wieška.

For Verse 4 only.

Zwia - za - li dru - žka zwia - za - li
 zwia - za - li, Da hdziež ja - ho zła - pa - li.

Наш, малады, як суравешка¹,
 Як суравешка,
 Наша малада, як галавешка.

Казалі, друшчатка² вельмі харош,
 Вельмі харош.
 Ажно ў яго доўгі нос.

О, даць яму паясок, паясок,
 Няхай ён падвяжа свой насок.

Звязалі дружка, звязалі, звязалі,
 Да дзе ж яго злапалі.

Пойце ж яго малаком, малаком,
Ажно ён у камору разам з быком.

Насыпце ж яму канापель, канापель,
Няхай ён клюе, як верабей.

Ой, няхай ён скача, як Белка³,
Як Белка.
Ой, няхай ён плача, як дзеўка.

Нашы дружкі дарагі былі,
Дарагі былі,
А пад вечар станялі.

А пад вечар станялі, станялі,
За цыбулек сем дасталі.

Наша дружка - хараня, хараня
Украла ў жыда кураня.

Цераз плоты ўцякала, уцякала
І сукенку падрала.

А наш сватка бялявы, бялявы,
Налілі капусты ў халявы.

Пайшоў сватка танцаваць, танцаваць,
Пачала капуста бушаваць.

Гэту капусту свінні знюшылі, знюшылі,
І за ім роем рушылі.

У нашага свата гола галава,
Гола галава,
Будзе дзе боб малаціць.

Будзе дзе боб малаціць,
На патыліцы каноплі мачыць.

На патыліцы каноплі мачыць,
Каноплі мачыць
І яго за лэб валачыць.

Наша сванька купрыста, купрыста,
На ёй сукня фандзіста.

А пад каждой фандою, фандою,
Сядзяць вошы капою.

Пайшла сванька танцаваць, танцаваць,
Началі вошы вытрасаць.

Сядзіць сванька пад вакном, пад вакном,
Біла вошы малатком.

Казалі, сванька багатая, багатая,
Ажно яна лупата.

А сват сваньку абнімаў, абнімаў,
За што два разы цалаваў.

---

¹ Грыб.

² Дружок.

³ Маецца на ўвазе сабака з мянушкай Белка. - *Л. Л.*

30. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 1)

No. 30. (Harvest song, I.). *Leta.*

Oj p - a - j - du ja do - łam łu - ham šu -

ka - ju - čy swa - ho dru - ha.

varies between these two.
dru - ha.

Ой пайду я долам, лугам,
Шукайючы свайго друга.

Ох, я ў полі жнейка жала,
Пад мяжой жменьку клала.

Няма ў лузі нікагенька,
Толькі адзін салавейка.

Ох, хто маю жменьку звязе¹,
Той са мною спаці ляжа.

- Спусціся, салавейка,
З каліны ў далюньку.

Звязу жменьку саламінкай,
Лягу спаці з сястронкаю.

Вярніся мой мілы,
З Украіны да дамунькі.

Звязу жменьку хоць каўнерам,
Лягу спаці з кавалерам.

---

¹ Звязе, звязу - тут *звяжа, звяжу.* - Рэд.

31. Лета

(Песня на ўборку ўраджаю № 2)

Павей вецер, цішэй будзе,
Майму сэрцу лягчэй будзе.

32. Лета

(Песня на ўборку ўраджаю № 3)

Ні сыт, ні голадзен,
Дзякуй Богу за полудзень.

З'ела хлеба скарыначку,
Адпачыла гадзіначку.

З'ела хлеба па кусочку,
Адпачыла па часочку.

33. Лета

(Песня на ўборку ўраджаю № 4)

Да ўжо вечар вечарэ,
А наш панок весялее.

Па пастосьці¹ пахаджае,
Нашы жнейкі палічае.

Жнейкі, жнейкі - жніце,
Самі сябе не пажніце.

Самі сябе не пажніце,
І да дому прэндка йдзіце.

---

¹ Дзялянка поля.

34. Лета
(Песня на ўборку ўраджаю № 5,
песня перад паўдзёным адпачынкам)

Гудуць, гудуць палудночкі,
Яны хочуць палуднаваць.

Ой гудзеце, ні гудзеце,
Палудноваць ні будзеце.

35. Лета
(Песня на ўборку ўраджаю № 6,
вячэрняя песня)

Ой пайду я дарогаю,
Пушчу голас дуброваю.

А хто голас мой пачуе,
Вячэраньку нагатуе.

Мая матка голас чуе,
Вячэраньку прыгатуе.

Вячэраньку цяпленьку,
Пасцеленьку бяленьку.

Да беленькага хлеба
Маладзенькага сыра,

Маладзенькага сыра,
Шкляначку віна.

36. Трубіў бацька

No. 36. *Trubil bačka* (The father sounded a horn).

Tru - biŭ bać - ka, tru - biŭ syn, Zhi-nuŭ bać - ka, zhi - nie syn.

The image shows two staves of musical notation for the song 'Trubil bačka'. The first staff is in 6/8 time and contains the melody with lyrics: 'Tru - biŭ bać - ka, tru - biŭ syn, Zhi-nuŭ bać - ka, zhi - nie syn.' The second staff is in common time (C) and contains a bass line accompaniment.

Трубіў бацька, трубіў сын,
Згінуў бацька, згіне сын.

37. Зайчык Танец

No. 37. *Zajčyk* (The hare) (Dance Tune).

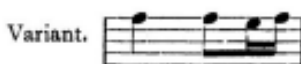
Zaj - čyk, zaj-čy - ku, pa - ba-čy - ĩa chłopčy-ku
Pa - ba-čy - ĩa sko - ro, sko - ro wy-sko - čy - ĩa praz akno.

The image shows two staves of musical notation for the dance tune 'Zajčyk'. The first staff is in 6/8 time and contains the melody with lyrics: 'Zaj - čyk, zaj-čy - ku, pa - ba-čy - ĩa chłopčy-ku'. The second staff is in common time (C) and contains a bass line accompaniment.

Зайчык, зайчык, пабачыла хлопчыку,
Пабачыла скора, скора выскачыла праз акно.

38. Мікіта Танец

No. 38. *The Mykita* (Dance Tune).

Мікіціна козы дої, а Мікіта над ёй стої.
Мікіта, Мікіта, Мікіта, Мікіта.

Параўнальны аналіз паэтычных асаблівасцяў зборніка народных песняў Земавіта Фядэцкага "Цёплыя вечары ... ды халодныя ранкі..." і "Анталогіі беларускіх народных песняў" Алены Іваноўскай

Вывучэнне народных песняў робіць чалавека больш разнастайным, удумлівым, дае магчымасць падысці бліжэй да сваіх каранёў. Дзякуючы паэтычным тэкстам і мелодыі можна ўбачыць непаўторную прыгажосць роднай зямлі і людзей, дакрануцца да традыцый, пераасэнсаваць сучасныя культурныя каштоўнасці. Ніл Гілевіч казаў, што *"калі мы гаворым пра высокую мастацкасць народных песень, то перад усім маем на ўвазе іх вобразнасць і эмацыянальнасць. А гэтыя якасці дасягаюцца дзякуючы цэлай сістэме прыёмаў і сродкаў паэтычнага адлюстравання рэчаіснасці, выпрацаваных песеннай творчасцю народа за доўгія стагоддзі"*.

Яскравым прыкладам песеннага фальклору на Лідчыне з'яўляецца зборнік Земавіта Фядэцкага **"Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі ..."** (запіс песняў адбываўся ў цяжкія часіны 2-ой Сусветнай вайны ў ваколіцах маёнтка Лебяды, Лідскага павета, упершыню выдадзены ў 1992 годзе і дайшоў да Новай Зеландыі, а ў Італіі яго назвалі "Песні Атлантыды"), а таксама **"Анталогія беларускіх народных песняў"** Алены Іваноўскай (з 1914 да 1924 г. апублікавана чатырма часткамі ў лонданскім часопісе "Folklore", тэксты і ноты беларускіх песняў запісаны ў ваколіцах Лябёдкі, Лідскага павета).

Цікавым будзе аналіз паэтычных асаблівасцяў двух зборнікаў песняў, якія збіраліся амаль што ў адзін час і на адной рэгіянальнай тэрыторыі.

Усе народныя песні дзеляцца на каляндарна-абрадавыя, сямейна-абрадавыя і пазаабрадавыя.

У **"Анталогіі беларускіх народных песняў"** сустракаюцца **сямейна-абрадавыя і каляндарна-абрадавыя песні. "Ой, пайшоў вінаград", "Загрукацелі", "Наш малады, як суравешка"** - гэта **вясельныя** песні. Іхняя адметнасць у над-

звычайнай жальбе. Зусім да нядаўняга часу ў Беларусі вяселле было невясёлай цырымоніяй. Бо, калі сяляне былі прыгоннымі, іхні пан не толькі меў над імі амаль поўную ўладу жыцця і смерці, мог іх біць, але мог і ажыццяўляць сваё права жаніць іх, цалкам гэтак жа, як гэта рабілася ў Амерыцы з рабамі. З гэтай прычыны каханне і шлюб часта падаваліся несумяшчальнымі. Таксама сустракаюцца **жніўныя** песні. Яны вельмі старадаўнія і магчыма больш маркотныя за ўсе іншыя песні (*"Песня на ўборку ўраджая": "Ох, я ў полі жнейка жала, пад мяжой жменьку клала"*).

Зборнік Земавіта Фядэцкага насычаны **пазаабрадавымі любоўнымі** песнямі. У пазаабрадавых песнях даследчыкі вылучаюць песні пра каханне, сямейна-бытавыя і сацыяльна-бытавыя. Асаблівай змястоўнасцю і лірызмам характарызуюцца беларускія народныя песні пра каханне. Н.С. Гілевіч назваў лірыку кахання ў фальклору адной *"з самых прыгожых, самых светлых і самых пяшчотных старонак і адной з самых жыццяздольных"*.

"Мінаюць і аддаляюцца дзесяцігоддзі, мяняюцца эпохі, чалавецтва выходзіць на ўсё больш высокія рубяжы навукова-тэхнічнага прагрэсу, а складзеныя сто ці, можа, і дзвесце гадоў назад гранічна простыя радкі пра каханне не старэюць, не трацяць актуальнасці і наўздзіў патрапляюць сваім эмацыянальным ладам і настроем адгукнуцца на самыя патаемныя зрухі ў душы сучаснага чалавека", - трапна адзначыў Н.С. Гілевіч. Аднак ў зборніку Фядэцкага ў асноўным адлюстроўваецца нешчаслівае драматычнае каханне. Доля дзяўчыны ў песнях пра каханне часцей за ўсё трагічная. Галоўныя героі любоўных песень - дзяўчына і хлопец. Даверлівая і справядлівая ва ўзаемаадносінах да каханага, яна часам сустракаецца з ашуканствам і здрадай, што выразна раскрываецца ў шэрагу песняў. У зборніку **"Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі..."** акцэнт зроблены на адносінах свякруха-сын-нявестка. Нярэдка свякруха патрабуе ад сына біць жонку, і ніхто яе не ратуе. Несправядлівая, крывадушная свякроў уплывае на лёс маладых (*"Ой, з-пад гаю конік выбягае..."* "Пайдзі, сынку, у вішнёвы садочак і выкапай глыбокі далочак. Прысып жонку жоўценькім

пясочкам, і прылажы зялёным дзярnochкам, і пасадзі чырвону каліну..."; **"Мела матуля"**: "Ой, вазьмі, сынок, гостру сякеру, высячы, вырубай тую былінку. Сякануў ён раз - пахілілася, сякануў другі раз - напрасілася: - ні сячы мяне, я жана твая, нарабіла гэта матуля твая"; **"Ад зары да зары"** - Ой, сыночку ты мой, чаму водкі не п'еш, чаму водкі не п'еш, маладой жонкі ня б'еш?"; **"Ходзіць туман"** "Твая маці - чараўніца, людзкіх дзяцей разлучніца"). Становішча ў чужой сям'і найбольш выразна раскрываецца пры супастаўленні з ранейшым жыццём у родных бацькоў і сваякоў (**"За бор сонейка закацілася"**: "За бор сонейка закацілася, мне да брата захацелася... Ой, ці ёў браток, рэдзьку з палыном? Так мне маладой за чужым сталом"). Доля нешчаслівага замужжа вельмі часта ўспрымаецца як наканаванне, ад якога не пазбавішся (**"Баліць, баліць галованька"**: "Папаўшыся ў ліхі замуж, трэба ў ім жыць да смерці!"). У зборніку народных песняў Земавіта Фядэцкага **"Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі..."** асабліва шырокае адлюстраванне атрымала тэма долі-шчасця, бяздоля, нядолі-няшчасця, гора, бяды. У сямейна-бытавых песнях пераважае паказ ліхой, няшчаснай долі жанчыны ў замужжы. Увогуле шчаслівае каханне ў зборніку Земавіта Фядэцкага амаль што не апісваецца. Прычынай драмы нярэдка становіцца жорсткасць мужчыны ў адносінах да жанчыны (**"Ой, там каля броду"**: "Фартушок бяленькі ад слязок макрэнькі, а мая кашуля бела кроўю акіпела"; **"Ой, ты думушка-дума..."**: "Прыплыві к майму двару, замары маю жану").

Аднак сустракаюцца даволі феміністычныя песні, дзе жонка кіруе мужыком, няверная і эмансіпаваная (**"Зашумела зялёна дуброўка..."**: "Кідай Ясю, зелейка зьбіраці, стала над ім зязюля каваці: "Кідай Ясю, зелейка зьбіраці, едзь Марылі вяселля спраўляці"; **"Ой, там за ракою..."**: "- Не бі, не бі мая міла, то я буду добры"; **"Абешчаў мешчанін"**: "- Я не жала ў свайго ойца і ў цябе не буду. Зрабі ў полі халадок, я ляжаці буду"). Філасофскі змест, мужчынскі роздум аб быцці, сэнсе жаніцбы можа заўважыць у песні **"Ой, знаці, знаці..."**: "Хто ажаніўся, той адмяніўся, зморшчыўся згорбіўся, з ліца змяніўся".

У “Анталогіі беларускіх народных песняў” Алены Іваноўскай не праглядваецца акцэнт на адносінах свякруха-сын-нявестка. Заўважаем адлюстраванне нешчаслівага кахання паміж маладой дзяўчынай і казаком. На жаль, казак паўстае як тыповы вандроўны лайдак і пустэча, які спакушае дзеўку, а дзяўчына становіцца ахвярай (“*А ў полі крыніца*”: “*Прывязалі дзеўку, да сасны касамі, падпалілі сосну, ад верху да долу. Падпалілі сосну, ад верху да долу*”). Песня “*Не ідзі мостам*” (“*Не ідзі мостам, беражынкаю, і не кліч казака ды з дружынкаю.....Бадай таго чорт узяў, на дарозі кінуў, як праз зіму так любіў, на лета пакінуў...*”) пачынаецца своеасаблівым зачынам, які з’яўляецца перасцярогай дзяўчатам не заводзіць неразборлівае сяброўства, асабліва з казакамі-прайдзісветамі і наступныя строфы расказваюць пра вынікі такіх неабдуманых паводзін: “*Бадай таго чорт узяў, на дарозі кінуў, як праз зіму так любіў, на лета пакінуў*”. Аднак, ёсць прыклад, дзе беларуская дзяўчына - гэта сімвал жаночай годнасці і гонару (“*Ой, ты дзяўчына*”: “*Волей я буду ў моры патанаці, ніжлі з нялюбым да шлюбу стаяці*”). У песні “*Я ў альшыні валы пасла*” раскрыты вобраз дзяўчыны-летуценніцы, якая марыць аб каханні: “*Павей вечар з таго краю, скуль я мілага чакаю*”.

“Анталогія беларускіх народных песняў” уключае творы больш апавядальныя, чым лірычныя, якія смела можна назваць баладамі (“*Ой! Пайду я на кірмаш*”, “*А ў полі крыніца*”, “*Ой! Ішлі казакі*”, “*Стаіць явар пры дарозе*”).

І ў зборніку Земавіта Фядэцкага, і ў “Анталогіі беларускіх народных песняў” Алены Іваноўскай ёсць агульная песня з невялікімі лексіка-граматычнымі адрозненнямі пра лёс удавы (“*Зашумела шум-дуброўка*”: “*Зашумела шум-дуброўка, дый заплакала млада ўдоўка*”).

Песня з “Анталогіі ...”

А. Іваноўскай

Зашумела, шум-дуброўка,
І заплакала млада ўдоўка,
І заплакала млада ўдоўка.

Песня са зборніка

З. Фядэцкага

Зашумела шум-дуброўка,
Дый заплакала млада ўдоўка,
Дый заплакала млада ўдоўка.

Заплакала, затужыла:
“Да што я ў Бога заслужыла,
Да што я ў Бога заслужыла?”

Заплакала, затужыла,
- А што ж я у Бога заслужыла,
А што ж я у Бога заслужыла?

Усе дружкі з вайны едуць,
А майго дружка каня вядуць,
А майго дружка каня вядуць.

Усе дружкі з вайны едуць,
А майго дружка каня вядуць,
А майго дружка каня вядуць.

Ты, мой конік вараненькі,
А дзе ж мой дружок маладзенькі,
А дзе ж мой дружок маладзенькі?
А дзе ж мой дружок маладзенькі?

- Ах, мой конік вараненькі,
А дзе-ж мой дружок маладзенькі,
А дзе-ж мой дружок маладзенькі?

- У чыстым полі, пры даліні,
Ляжыць мой дружок, як маліна,
Ляжыць мой дружок як маліна.

- У чыстым полі пры даліне,
Ды ляжыць ён як быліна,
Ды ляжыць ён як быліна,

У правай руцэ ружжо дзержыць,
Да на левую нагібае.
Да на левую нагібае.

У правай ручцы шаблю дзяржыць,
А на левую пахіляе,
А на левую пахіляе.

На левую нагібае,
Да з таварышам размаўляе,
Да з таварышам размаўляе:

На левую пахіляе,
З таварышам размаўляе,
З таварышам размаўляе.

- Таварышу, браце родны,
Да накажы там жонцы маёй,
Да накажы там жонцы маёй.

- Таварыш, ты браток родны,
Ой, накажы-ж ты жане маёй,
Ой, накажы-ж ты жане маёй.

Няхай яна замуж ідзе,
Няхай яна мяне не ждзе.
Да няхай яна мяне не ждзе.

Няхай яна міне не жджэ,
Няхай сабе замуж ідзе,
Няхай сабе замуж ідзе.

А калі ёй лепей будзе,
То яна мяне прызабудзе,
То яна мяне прызабудзе.

Калі ёй там горай будзе,
То яна па мне плакаць будзе,
То яна па мне плакаць будзе.

А калі ёй горай будзе,
То яна па мне плакаць будзе,
То яна па мне плакаць будзе”.

А калі ёй лепей будзе,
То яна міне прызабудзе,
То яна міне прызабудзе,

чынька: "Мой муж нідалог пайшоў на рэчку, дай Бог, каб ён здох, я пастаўлю свечку").

У адрозненні ад пазаабрадавай творчасці пра каханне змест многіх сацыяльна-бытавых песняў дазваляе з пэўнай доляй дакладнасці вызначыць час іх узнікнення (напрыклад, паходжанне рэкруцкіх песняў звязана з увядзеннем рэкруцкага набору, г.зн. не раней 1772 г., калі расейскі закон аб рэкрутчыне пачаў прымяняцца на ўсходняй частцы тэрыторыі Беларусі. На Лідчне яго пачалі прымяняць праз некаторы час пасля 3-га падзелу Рэчы Паспалітай. Песні перадавалі горкія перажыванні маці, бацькі, жонкі, родных, якія развіталіся з навабранцам. Яны добра разумелі, што надзеі на яго вяртанне марныя, што выразна адлюстравалася ў шэрагу песняў. Ёсць такія песні і ў зборніку "**Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі**" ("**Распускайся, сыры дубе...**": "Распускайся, сыры дубе, скоро мароз будзе. Прыбірайся ўдовін сыноч, скоро паход будзе"; "**Ой, ляцелі гусанькі...**": "Ой, ляцелі гусанькі, ой, ляцелі дробныя. Заплакалі маладыя хлопцы да прыёму ідучы"). Рэкруцкія песні ў "**Анталогіі...**" Алены Іваноўскай адсутнічаюць.

Часам замест салдата ў песнях на той жа сюжэт фігуруе казак, асабліва на тэму: *гібель героя*. Казацкія песні таксама былі папулярнымі на Беларусі. Па сваім паходжанні яны старэйшыя за салдацкія (складзены ў XVI - XVII стст.). Казак у беларускіх песнях гэта не значыць украінец, казак у нас - гэта жаўнер лёгкай кавалерыі. У зборніку Земавіта Фядэцкага гэта песня "**Ой, у полі пад вішанькаю...**": "Ой, у полі пад вішанькаю, ах, мой Божа, пад вішанькаю. Там казачок забіты ляжыць, ах, мой Божа, забіты ляжыць". Паўтарэнне (таўталогія) слоў "Ах, мой Божа", якое ў дадатак спалучаецца са зваротам, вельмі распаўсюджаны сродак мастацкай выразнасці ў народных песнях. У "**Анталогіі...**" Алены Іваноўскай - гэта песня "**Ох! Ты поле**": "А пад тым кусточкам конь вараны стаіць, а пад тым конікам, казак убіты ляжыць". Песні вельмі падобныя і па сюжэце, і па форме. У абедзвюх песнях забіты казак размаўляе са сваім канём, якога просіць перадаць, што ён выслужыў сабе магілачку.

Блізкія па сацыяльнай вастрэні адлюстравання рэчаіснасці з'яўляюцца прымацкія песні. Прымак, па сутнасці часцей

за ўсё быў парабкам у сям'і жонкі і такі ж бяспраўны. Працаваў без ніякай аплаты, пераносіў здзекі гаспадароў - бацькоў жонкі. Нездарма ў многіх песнях сцвярджаецца: *"А хто ў прымах не бываў, той гора не знае"*. Пасля цяжкай працы на полі яго прымушаюць выконваць самую цяжкую і брудную работу ў хаце і гаспадарцы. Але яму не дзякуюць за шчырую працавітасць, а несправядліва папракаюць за дрэннае аранне і інш. Як і парабак, прымак скардзіцца на сваю ліхую долю. **"Ой, вішанькі, чарэшанькі"**: *"А хто ў прымах не бывае, той гора не знае"*, **"Ой, вырасла крушынанька"**: *"Бадай ваша тое поле гарэла, курэла, як мне, беднаму прымаку, жыць у вас надаела"*. Прымацкія песні сустракаюцца толькі ў зборніку Земавіта Фядэцкага.

Што тычацца агульных ці падобных песняў, то іх у абодвух зборніках акрамя **"Зашумела, шум-дуброўка"** ёсць яшчэ некалькі з большымі ці меншымі лексіка-граматычнымі адрозненнямі. Песня агульнанацыянальнага кантэнту **"Ой пайду я долам-лугам"**:

Ой, пайду я долам-лугам

Анталогія А. Іваноўскай

- Ой, пайду я долам-лугам,
Ой, пайду я долам-лугам,
Дзе мой мілы гарэ плугам.

Ой, ён гарэ, пагарае,
Ой, ён гарэ, пагарае,
На мяне младу маргае.

Ой, панясу яму піці,
Ой, панясу яму піці,
Ці не будзе гаварыці?

Ой, панясу яму есці,
Ой, панясу яму есці,
Ці не скажа ён мне сесці?

Ён наеўся, ён напіўся,
Ён наеўся, ён напіўся,
У сыру землю палажыўся.

Ой, пайду я лугам, лугам

Зборнік З. Фядэцкага

"Ой, пайду я лугам, лугам,
Ой, пайду я лугам, лугам,
Дзе мой мілы гарэ плугам.

Ён гарэ ды паглядае,
Ён гарэ ды паглядае,
Што чарняву жонку мае.

Я чарнява радзілася,
Я чарнява радзілася,
Беяваму дасталася (судзілася).

Панясу яму я есць,
Панясу яму я есць,
Ці ня скажа ён мне сесьці?

Панясу яму я піці,
Панясу яму я піці,
Ці ня будзе гаварыці?

Ой, ён ляжыць ды думае,
Ой, ён ляжыць ды думае,
Што чарняву жонку мае.

Я чарнява радзілася,
Я чарнява радзілася,
Бяляваму судзілася.

Я вымыюся, прыбярўся,
Я вымыюся прыбярўся,
Бяляваму спадабаўся.

І наеўся і напіўся,
І наеўся і напіўся,
Сеў на плуг ды засмуціўся.

- Што ты, мілы мой, думаеш,
Што ты, мілы мой, думаеш,
Што сядзіш не размаўляеш?

- А я сяджу і думаю,
А я сяджу і думаю,
Што благаю жонку маю.

- Браў ты мяне ў дзень, ня ў ночы,
Браў ты мяне ў дзень, ня ў ночы,
Дзе-ж тады свае меў вочы?

Чаму ехаў ў ноч, ня у дзень,
Чаму ехаў ў ноч, ня у дзень,
Ня пытаўся добрых людзей?

Нашы людзі - не татары,
Нашы людзі - не татары,
Ўсю праўдуньку расказалі б”.

Пачатак песні практычна аднолькавы, сюжэт той самы, але за 30-40 гадоў песні быў прыдадзены яшчэ адзін сюжэтны фрагмент, якога няма ў Іваноўскай і ў апрацаваным агульна-беларускім варыянце.

Туман, туман

Анталогія А. Іваноўскай

Туман, туман па даліні,
Гэй! Туман, туман, па даліні.
Ліст шырокі на каліні,
На каліні.

Яшчэ шыршы на дубочку,
Гэй! Яшчэ шыршы на дубочку,
Вядзец голуб галубочку,
Галубочку.

Ходзіць туман...

Зборнік З. Фядэцкага

Ходзіць туман па даліне,
Ходзіць туман па даліне,
Шырокі ліст на каліне.

Яшчэ шыршы на дубочку,
Яшчэ шыршы на дубочку,
Клікаў голуб галубочку.

Хоць не сваю, а чужую,
Хоць не сваю, а чужую:
- Хадзі, міла, пацалую.

Вядзе сваю, ні чужую,
Гэй! Вядзе сваю, ні чужыю:
- Пастой дзеўка - пацалую,
Пацалую.

- Нашто ж тое цалаванне?
Гэй! Нашто ж тое цалаванне?
Тугі сэрцу дадаванне,
Дадаванне.

Ні дадавай сэрцу тугі!
Гэй! Ні дадавай сэрцу тугі,
Ні возьмеш ты - возьме другі,
Возьме другі.

За густымі лазунькамі,
Гэй! За густымі лазунькамі,
Плачэць дзеўка слёзунькамі,
Слёзунькамі.

- Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Гэй! Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Твой міленькі ні жаніўся,
Ні жаніўся.

Калі будзе жаніціся,
Гэй! Калі будзе жаніціся,
Просіць віна напіціся,
Напіціся.

- Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твая любасць мне ні слава,
Мне ні слава.

Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твая водка ні салодка,
Ні салодка.

- На што тое цалаваньне,
На што тое цалаваньне,
Сэрцу жалю задаваньне.

Сэрдцу жалю, а мне тугі,
Сэрдцу жалю, а мне тугі,
Не ты возьмеш, возьме другі.

За частымі лозунькамі,
За частымі лозунькамі
Плача дзеўка слёзанькамі.

- Не плач, дзеўка, не тапіся,
Не плач, дзеўка, не тапіся,
Яшчэ хлопец не жаніўся.

А як будзе жаніціся,
А як будзе жаніціся,
То дасць піва напіціся.

- Не зьдзівуе твое піва,
Не зьдзівуе твое піва,
Не зьдзівуеш міне віном.

А зьдзівуе твая маці,
А зьдзівуе твая маці,
Што не дала міне браці.

Твая маці - чараўніца,
Твая маці - чараўніца,
Людзкіх дзяцей разлучніца.

Разлучыла нас з табою,
Разлучыла нас з табою,
Як рыбаньку ды з вадою.

Цяжка рыбе з акуньцамі,
Цяжка рыбе з акуньцамі,
А мне младай з малайцамі.

Цяжка рыбе пад вадою,
Цяжка рыбе пад вадою,
А мне младай за табою.

У гэтым выпадку сітуацыя амаль тая самая. Абодва варыянты пачынаюцца амаль аднолькава і рэалізуюцца аднымі і тымі ж выяўленчымі сродкамі: “Туман на даліне... шырокі ліст на каліне... яшчэ шыршы на дубочку...”. Але потым, у больш познім варыянце, знаходзім яшчэ аповед пра ліхую маці каханага.

Прыляцелі гусі

Анталогія А. Іваноўскай

Прыляцелі гусі да чужога краю,
Памуцілі воду на сінём Дунаю.

- Бадай жэ ж вы, гусі, так марне прапалі,
Як мы любіліся - цяпер перасталі.

Бо дзе сонца ўзыйдзе, там расы не будзе,
З нашага кахання нічога не будзе.

Куды я хадзіла, хадзіці не буду,
Каго я любіла, любіці не буду.

Дзе тая дзяўчына з чорнымі броўцамі?
Успамінаеш яе добрымі слоўцамі?

Ці яна забіта, ці ў няволю ўзята?
Ні відаць жа яе ні ў будзень, ні ў свята.

- Ні яна забіта, ні ў няволю ўзята,
Як папала ў ліхі замуж - усё яе прапала.

Прыляцелі гусі

Зборнік З. Фядэўскага

Прыляцелі гусі ды з чужога краю,
Замуцілі воду на сінім дунаю,
Замуцілі воду на сінім дунаю.

(Ой, ляцелі гусі з далёкага краю,
Замуцілі воду на сінім дунаю,
Замуцілі воду на сінім дунаю.)

Бадай тья гусі так марне прапалі,
Як мы кахаліся, цяпер перасталі,
Як мы кахаліся, цяпер перасталі.

Як мы кахаліся, як пташачкі ў стрэсе,
Цяпер расстаёмся як туман па лесе,
Цяпер расстаёмся як туман па лесе.

На гуліцы камень сонца разпаліла,
Кліча маць вячэраць, вячэра не міла,
Кліча маць вячэраць, вячэра не міла.

- Вячэрай, матуля, калі наварыла,
Я з тым павячэраю, з кім я гаварыла,
Я з тым павячэраю, з кім я гаварыла.

Німа майго мілага, німа майго пана,
Каму дастанецца пасьцель бела заслана,
Каму дастанецца пасьцель бела заслана.

Німа майго мілага, німа мае душкі,
Каму дастануцца пуховыя падушкі,
Каму дастануцца пуховыя падушкі.

У гэтых варыянтах падобны толькі пачатак. І не важна, гусі прыляцелі ці адляцелі. І назва рэчкі *Дунай*, гэта калі гусі паляцелі ў чужы край, і *дунай* з малой літары, калі гусі прыляцелі, бо тут *дунай* - гэта проста рэчка. Слова *дунай* - сінонім слова *рэчка*. Далей сюжэты зноў разыходзяцца.

Увогуле, тэматычная разнастайнасць і варыянтнасць народных песняў такая ж бязмежная, як і само жыццё.

У “*Анталогіі...*” А. Іваноўскай ёсць песня вядомая ўсёй Беларусі - “*Рэчанька*”. Яе, мо, ужо стагоддзе, вучаць у школе на спевах, яе спявалі славуцья “Песняры” і ўсе, каму хочацца. Песня ўваходзіць у агульнанацыянальны кантэнт і па ўсіх законах павінна была бытаваць і на Лідчыне. У зборніку Земавіта Фядэцкага яе няма, а вось у “*Анталогіі...*” Алены Іваноўскай ёсць. Розныя выканаўцы ўжываюць розныя імёны герояў гэтай песні: **Янка, Лена, Маня**. Алена Іваноўская запісвала

песню на Лідчыне, а таму і імёны ў ёй тутэйшыя: **Ясенька** і **Касенька**. Параўнаем апрацаваны агульнабеларускі і аўтэнтычны лідскі тэксты.

Рэчанька

(у выкананні “Песняроў”)

- Ой, рэчанька-рэчанька,
Чаму ж ты не поўная?
Люлі-люлі-люлі,
Чаму ж ты не поўная?

Чаму ж ты не поўная,
З беражкоў не роўная?
Люлі-люлі-люлі,
З беражкоў не роўная?

- А як жа мне поўнай быць,
З беражкамі роўнай пляць?
Люлі-люлі-люлі,
З беражкамі роўнай пляць?

Янка коніка паіў,
Лена воду чэпала.
Люлі-люлі-люлі,
Лена воду чэпала.
Люлі-люлі-люлі.

Рэчанька

(з Анталогіі А. Іваноўскай)

- Ой! Рэчанька, рэчанька,
Чаму ж ты не поўная?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
У берагах не роўная.

- Ой! Як жа ж мне поўнай быць?
Ясенька каня паіць.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ясенька каня паіць.

Ясенька каня паіць,
Касенька ваду бярэ,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Касенька ваду бярэ.

- Ой! Ясенька, Ясенька,
Чаму ж ты не жэнішся?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
На каго надзеешся?

Ці на грошы ясныя,
Ці на дзеўкі красныя?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ці на дзеўкі красныя?

- Ні на дзеўкі красныя,
А на грошы ясныя.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
А на грошы ясныя.

За грошы я піць буду,
Дзясяткі любіць буду,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Дзясяткі любіць буду.

Тут *“Рэчанька”* паводле А. Іваноўскай мае дваіны сюжэт. Першая частка - уласна рэчанька, чаму яна не поўная, другая частка - Ясенька, чаму ён не жанаты. Параўнанне гэтых двух тэкстаў трэба было зрабіць, каб паказаць, наколькі сучасная фолк-музыка адрозніваецца ад фальклору і наколькі важна, што Лідчына мае ўжо два аўтэнтчныя фальклорныя зборнікі.

А ў цэлым, ахарактарызаваныя песенныя сюжэты двух зборнікаў - толькі частка багатых зместам беларускіх народных песняў, але і з гэтых прыкладаў відаць шырыня адлюстравання ў песнях сямейнага жыцця, нацыянальнага менталітэту і побыту беларускага народа на тэрыторыі Лідскага рэгіёна. Невялікае супадзенне песенных сюжэтаў двух зборнікаў не гаворыць пра тое, што нешта там выжывала, а нешта адмірала. Яно гаворыць пра малую камунікабельнасць насельніцтва, якое групавалася вакол пэўных цэнтраў: гарадоў, мястэчак - і ўся народная культура ў значнай ступені самаізалявалася ў межах прыцягнення гэтых цэнтраў. А з’яднанне гэтых культурных агменяў і дало вялікі беларускі фальклор.

*Ірына Струмскіс,
метадыст ДУ "Лідскі РЦКіІНТ".*

З М Е С Т

Па-над песеннай Лебядой ... 3

Алена Іваноўская ... 5

I. Анталогія беларускіх народных песняў ... 30

1. Пагнала дзяўчынулька сівы валы ... 39

2. Зашумеў дубочак ... 40

3. Ох! Ты поле ... 41

4. Дзе ты, хмелю? ... 42

5. Зашумела ў бору сасонка ... 43

6. Сівы коню ... 45

II. Некалькі беларускіх народных песняў ... 47

7. Прыляцелі гусі ... 49

8. Смутна я, смутна ... 50

9. Сівы голуб, *першы варыянт* ... 51

10. Сівы Голуб, *другі варыянт* ... 53

11. Ой, ты дзяўчына ... 55

12. Я ў альшыні валы пасла ... 57

13. Туман, туман ... 59

14. Не ідзі мостам ... 61

15. Даліна ... 62

III. Некалькі беларускіх народных песняў ... 63

16. Ой, пайду я долам-лугам ... 66

17. А ў саду сасна калыхалася ... 67

18. Закуй, закуй, зязюленька, рана ... 69

19. Ой! Рэчанька, рэчанька ... 71

20. Зашумела шум-дуброўка ... 72

21. Сабірала дзяўчынулька ... 74

22. Ой! Пайду я на кірмаш ... 75

23. А ў полі крыніца ... 76

24. Ой! Ішлі казакі ... 78

25. Стаіць явар пры дарозе ... 80

IV. Некалькі беларускіх народных песняў ... 82

27. Ой, пайшоў вінаград (Вясельная песня № 1) ... 84

28. Загрукацелі (Вясельная песня № 2) ... 85

29. Наш малады, як суравешка (Вясельная песня № 3) ... 86

30. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 1) ... 89

- 31. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 2) ... 90
- 32. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 3) ... 90
- 33. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 4) ... 90
- 34. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 5, песня перад паўдзёным адпачынкам) ... 91
- 35. Лета (Песня на ўборку ўраджаю № 6, вчэрняя песня) ... 91
- 36. Трубіў бацька ... 92
- 37. Зайчык. Танец ... 92
- 38. Мікіта. Танец ... 93

Параўнальны аналіз паэтычных асаблівасцяў зборніка народных песняў Земавіта Фядэцкага "Цёплыя вечары ... ды халодныя ранкі..." і "Анталогіі беларускіх народных песняў" Алены Іваноўскай ... 94

"Закуй, закуй, зязюленька, рана... Анталогія беларускіх народных песняў. Сабрана Аленай Іваноўскай на Лідчыне ў 1905 - 1912 гадах". Выдавецкі дом Грамадскага аб'яднання "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны". Ліда., 2021. 108 с. Наклад - 150 ас. Гарнітура - Таймс. Друк - RISO. Папера офісная. Друк вокладкі - Лідская друкарня.

